

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Halime AKCAN

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİNDE
TARİHSELLİK VE İNSAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

Halime AKCAN

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİNDE
TARİHSELLİK VE İNSAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Gülümser DURHAN

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİ VE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

1.1. JOSE ORTEGA Y GASSET'İN HAYATI VE FELSEFESİNE GENEL BİR BAKIŞ	3
1.2. JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI	10
1.2.1. Yaşam	10
1.2.2. Fiziksel Akıl	14
1.2.3. Yaşamsal Akıl	17
1.2.4. Tarihsel Akıl.....	20
1.2.5. Kökten Gerçeklik.....	23
1.2.6. Kökten Yalnızlık	27

İKİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'E TARİHSELLİK VE İNSAN

2.1. TARİHSELLİK	30
2.2. ANTROPOLOJİ	36
2.3. İNSAN.....	38
2.4. ÖTEKİ	45
2.5. ÇEVRE	49
2.6. PERSPEKTİF	51
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	56
KAYNAKÇA.....	57

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİNDE TARİHSELLİK VE İNSAN

Halime AKCAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülümser DURHAN

2023, 64 sayfa

Jose Ortega y Gasset, 20. yüzyılın İspanyol filozoflarından biri olarak bilinmektedir. Felsefi anıtı olarak tanımladığı “insan” kavramının onun felsefesinde önemli bir yeri vardır. İnsan, onun için tarihsel bir varlıktır ve bu bakımdan o, insanın geçmişiyle bağlantılı olarak anlaşılması gerektiğine inanmaktadır. Tarihsel bir varlık olması sebebiyle insanın geçmişi, onun bugünkü düşüncelerini ve eylemlerini etkilemektedir. Bu nedenle, insanı anlamak için onun tarihsel bağlamını anlamak gerekir.

Ortega'nın felsefesi, insanın tarihsel bir varlık olarak anlaşılmasının yanı sıra, insanın düşünceleri ve eylemlerinin zaman içinde değişebildiğini de vurgulamaktadır. Bu durumda, insanın geçmişteki düşüncelerine bakmak suretiyle günümüzdeki düşünceleri anlaşılmasına çalışılır. İnsanın geçmişini tarihsel koşulları belirlemektedir. Dolayısıyla, insan doğası ile tarihsel koşulları arasında yadsınamaz bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, insan doğası, insanın yaşadığı toplumun koşullarına göre değişmektedir. İnsanı anlamak, tarihselliği içinde onun koşullarını dikkate almak demektir. Bu nedenle, bu çalışmanın ana gayesi, tarihsel koşulların insan üzerindeki etkisi sorunu ile insanı tarihselliği içinde anlama çabasını Ortega felsefesi açısından ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Yaşam, Akıl, Tarihsellik, Çevre, Antropoloji.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**HISTORICITY AND HUMAN IN JOSE ORTEGA Y GASSET'S
PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY**

Halime AKCAN

Advisor: Assistant Prof. Gülümser DURHAN

2023, Page: 64

Jose Ortega y Gasset is known as one of the Spanish philosophers of the 20th century. The concept of “human” which he refers to as his philosophical monument, has an important place in his philosophy. Human is a historical being for him and in this respect he believes that man should be understood in relation to his past. As a historical being, the past of human influences his/her present thoughts and actions. Therefore, in order to understand human, it is necessary to understand his historical context.

Ortega y Gasset's philosophy, in addition to understanding human as a historical being, also emphasizes that human's thoughts and actions can change over time. In this case, it is tried to understand the future thoughts of human beings by looking at their past thoughts. The past of human is determined by historical conditions. Therefore, there is an undeniable relationship between human nature and historical conditions. In other words, human nature changes according to the conditions of the society in which people live. To understand human means to consider his conditions in their historicity. For this reason, the main purpose of this study is to reveal the problem of the effect of historical conditions on human beings and the effort to understand humans in their historicity in terms of Ortega's philosophy.

Key Words: Human, Life, Reason, Historicity, Environment, Anthropology.

ÖNSÖZ

Tarih, geçmişin bilgisi ve incelenmesidir. Geçmişin hikayesi bir tür kolektif hafızadır: Kim olduğumuzun, nereden geldiğimizin hikayesidir ve potansiyel olarak nereye gittiğimizi ortaya çıkarabilir. Tarih kendimizi ve etrafımızdaki dünyayı anlamamız açısından oldukça elzemdir. Tiptan müziğe, sanata kadar her alanın ve konunun bir tarihi vardır. Tarih bize toplumun çeşitli yönlerinin –teknoloji, hükümet sistemleri ve hatta bir bütün olarak toplum gibi– geçmişte nasıl çalıştığına dair çok net bir resim verir. Tarih insanların ve toplumların nasıl davrandığını gözlemlememizi ve anlamamızı sağlar. Tarih, olayların neden böyle olduğuna dair daha derin sorular sorarak günümüz meselelerini anlamamıza yardımcı olur. Dolayısıyla, insanın anlam sorunu tarih içinde çözülmektedir.

Konuştığımız diller, kültürlerimiz ve dinlerimiz geçmişten miras kalmıştır. Öyle ki genetik yapımızı bile bizden önce yaşamış olanlardan miras almaktayız. Bu bağlantıları bilmek bize insan olmanın durumuna dair temel bir anlayışı vermektedir. Nitekim tarih, insan düşüncesinde temel bir rol oynamaktadır: İnsan failliği, değişim, insan meselelerinde maddi koşulların rolü ve tarihsel olayların varsayılan anlamı kavramlarına başvurur. Öyle ki tüm insanlar yaşayan tarihlerdir. Öyleyse tarih, insan eylemlerinin toplamının incelenmesidir. Bu bağlamda çalışmamız, tüm yapıp etmeleri bugünü var etmiş bir gerçeklik olarak gören Ortega'nın felsefesi bağlamında insan ve tarihsellik konularının incelenmesi ve yorumlanması üzerindedir. Hedefimiz, uğraş halindeki insanın yaşam, çevre, toplum ve tarih alanlarını analiz etmek, kökten gerçekliği bulunan insanın doğasının değil tarihinin bulunduğu incelemesi ve yaşayan olarak insanın sistematik tarih içerisindeki oluşumu üzerinedir.

Tez çalışmam boyunca beni bilgisiyle, önerileriyle destekleyen tezimle ilgili çalışmalarında sabırla sorularımı yanıtlayan, tezimin başlangıcından sonuna kadar, çalışmamın her aşamasında, ışığıyla bana yol gösteren her tökezlediğimde beni yüreklendiren saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Gülümser DURHAN'a, ve desteklerinden dolayı çok kıymetli hocam Öğr. Gör. İbrahim Halil ÜNLÜK'e saygılarımı, minnetlerimi ve teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz	: Bakınız
çev	: Çeviren
LEE	: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ed	: Editör
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s	: Sayfa
MÖ	: Milattan Önce
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı İspanyol düşünür Jose Ortega y Gasset'in Felsefi Antropolojisinde Tarihsellik ve İnsan konularının incelemesinden oluşmaktadır. Yaşadığı dönemin zor şartlarına rağmen kişiliğinden ve felsefesinden ödün vermeyen Ortega, olayları yakından izleyip, insan ve insan yaşamına ait sorunlar hakkında çözüm arayışına girmekte ve gerek eserlerinde gerekse söylemlerinde bu çözüm arayışının izlerini bizlere sunmaktadır. Birinci Dünya savaşı sonrası İspanya'nın bunalımlı döneminde yaşayan düşünür, dönemin kültür, edebiyat ve felsefe alanlarına katkı sağlayan bir aydındır. İspanyol insanı için sürekli uğraş halinde bulunan Ortega'nın ülkesine olan sevgi ve sadakati gözden kaçmamaktadır. İnsan sorunları üzerinde çalışmalarda bulunan Ortega'nın, felsefi antropoloji alanında birçok eseri bulunmaktadır. Filozofun eserleri belli bir kronolojiye sahip değildir. Öyle ki kendisi, gazeteci bir ailede dünyaya gelmiş ve birçok yazılarını da gazetede yayımlamıştır. Bu yazılarının çoğu ölümünden sonra birleştirilip kitap haline basıldığı için eserlerinde kronolojik bir sıralama mevcut değildir. Ayrıca yazılarını kaleme alırken meteforik ve süslü bir dil ve kendisine özgün bir üslup benimsemektedir. Okurlarına felsefe, eğitim, sanat, edebiyat ve siyaset gibi çeşitli alanlarda bir çok eser miras bırakmıştır. Eserlerinde okurlarını düşündürmeye ve sorgulamaya yönelten bir çaba içerisindedir.

Ortega'nın Felsefi Antropolojisinde Tarihsellik ve İnsan üzerine odaklanan bu çalışmamızda, filozofun felsefi antropolojisinde insan ve insan yaşamının tarihsel süreç içerisindeki oluşumu ele alınmaktadır. Canlı bir varlık olarak insanı, diğer şey'lerden ayıran yönlerinin neliği sorgulanmaktadır. Ortega, insanın nesneden farklı olmasından dolayı bir doğasının olmadığını ve insanı incelerken, nesnelere inceleyen fiziksel aklın kullanılmasını yetersiz bulmaktadır. Ona göre, insan canlı ve eylemde bulunan bir varlıktır ve bu sebeple, insanın yapıp etmeleriyle biriktirdiği bir tarihi bulunmaktadır. O nedenle, insanı tarihselliği boyunca bütün yönleriyle ele alıp inceleyen akıl, tarihsel akıldır. Bu tarihsellik içerisinde insan, varoluşu başladığı andan itibaren kendi yazgısını yazarak tarihini oluşturmaya başlamaktadır.

İnsanın varoluş serüveni önceden tamamlanmamıştır. Bu nedenle, insan dünyaya geldiği andan itibaren belirsizlikler içinde kendini bulmaktadır. Bu noktada Ortega, insan yaşamını bir drama benzetmektedir. Bu, kişinin kendi yaşam senaristliğini yaptığı

bir dramdır. İnsan bu dram içinde kökten yalnızlığıyla varoluşunu devam ettirip, kökten gerçekliğini oluşturma çabasındadır. İnsanı yaşam mücadelesiyle ele alan Ortega, insanın tarihsellik çizgisinde geçireceği dönemlere vurgu yapmaktadır. Ayrıca kişinin toplum içindeki gelişimini kuşaklar bazında incelemektedir. Kişinin her ne kadar kökten yalnızlık içinde bir varlığı olsa da, onu şekillendiren bir çevreye sahiptir. Ortega'nın tam da yapmaya çalıştığı; kökten bir yalnızlık içinde belirsizlikler dünyasında varoluş serüvenine başlayan insanın hem bireysel hem de toplumsal yapısını incelemek için tarihsel bir sistem oluşturmaktır. Dolayısıyla, bu konunun seçilme amacı, Ortega'nın insan ve insan yaşamına ait sorunların çözülmesi için geliştirdiği tarihsel sistemin incelenmesine ve öneminin ortaya konulmasına yöneliktir.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü, İspanyol düşünürün hayatını, ardından felsefesini ve felsefesinin oluşturduğu temel kavramları kapsamaktadır. İkinci bölüm ise, genel bir açıdan insana ve insanın tarihsellik içerisindeki varoluş serüvenine geniş bir bakıştan oluşmaktadır. Ortega'nın yapıtlarının incelenmesi bu bağlamda yapılmıştır. Düşünürün eserlerinin İspanyolca olması ve dilimize çevirisinin sınırlı sayıda bulunması kaynak konusunda zorluk yaratmakta ise de, onun tarihsellik ve insan anlayışının olabildiğince serimlenmesine çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFİ ANTROPOLOJİSİ VE FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

1.1. JOSE ORTEGA Y GASSET'İN HAYATI VE FELSEFESİNE GENEL BİR BAKIŞ

İspanyol filozof Jose Ortega y Gasset, Madrid'de 1883 yılında dünyaya gelmiştir. Babası gazeteci olan Ortega, kendisinin basın dünyasında ve bir gazete rotatifi üzerinde doğduğunu ifade etmektedir. Büyükbabası Madrid'in en önemli gazetelerinden *Imparcial* gazetesinin kurucusudur. Annesinin ailesi de yayınevi sahibidir. Ailenin bir üyesi Kral'ın hükümetinde bakandır. Ortega gazeteciliğe ve politikaya ilgisini babasından almıştır.¹ Ortega'nın okuryazar bir ailede dünyaya gelmesi onun bütün yaşamını etkilemiştir. Nitekim daha küçük yaşlarda yazarlığa merakı başlamıştır.

1891 yılında, Miraflores del Palo'daki Kostkalı Aziz Stanislas Cizvit okuluna kaydolması ile eğitim hayatına başlamıştır. Ne var ki, okuma aşkı okulla sınırlı kalmamış, akşam yemeği için ailesiyle birlikte oturduğu masasındaki kitapları da, Ortega'ya eşlik etmiştir. Balzac, Shakespeare, Dickens, Valera ve Dumas'ın eserleri bu kitaplardan sadece birkaçıdır. Ortega, Miraflores Del Palo'da eğitim aldığı Cizvit okulunun ardından birkaç yıl sonra (1897 yılında) hukuk eğitimi almak için Deusto'ya gitmiştir. Ancak felsefeye olan merakının ağır basması ve hukukun ilgisini çekmemesinden dolayı hukuk eğitimini yarıda bırakıp Madrid Üniversitesi'nde felsefe okumaya başlamıştır. Böylece o, felsefeye olan ilgisini eğitim hayatıyla taçlandırmıştır. Doktorasını *1000'inci Yılın Korkusu (Bir Efsanenin Eleştirel İncelemesi)* adlı tez çalışmasıyla tamamlamıştır. Bu tezinde Orta Çağ tarihinin insanlar üzerindeki etkisini, baskısını ve endişelerini anlatmaktadır. Doktora sürecine daha yirmi bir yaşında başlayan Ortega, kardeşi Manuel'e, "sana felsefeye balıklama daldığımı yazmalıyım"² sözleriyle, felsefeye olan heyecanını dile getirmektedir. Bu heyecanla Ortega, kendi felsefesini oluşturmak ve felsefesiyle de İspanyollara bir yol çizme çabasına girmektedir. Aynı zamanda bu yolla o, İspanyol halkını düşündürmeye teşvik etme

¹Bahri Ata (ed.), *Avrupa'nın Öğretmeni Jose Ortega Y Gasset; Peyzaj Pedagojisi'nde Geleceğin Eğitime*, Ankara: Pegem Yayınları, 2020.

²Félix Marti-Ibanez, *Felsefe Öyküleri*, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 340.

amacı gütmektedir. Bu amaç ve çabaları doğrultusunda Ortega, kendisini geliştirmek için 1905 yılında Almanya'nın yolunu tutmuş ve Almanya'daki Berlin ve Leipzig üniversitelerinde çalışmıştır. Ayrıca 1910 yılında Madrid Üniversitesi Metafizik Kürsüsü başkanlığına atanmış ve aynı yıl içinde Merkez Üniversitesi'nde metafizik profesörü olarak görev almıştır. Aynı zamanda Marburg'da felsefesine katkı sağlayacak yoğun Kant okumaları yapmıştır. Ortega, Marburg şehrinin ona çok şey kattığını, hayatında dönüm noktası olduğunu, birçok umudunu ve öz disiplinini bu şehre borçlu olduğunu belirtmektedir.³ Her ne kadar Marburg onun yaşantısına önemli katkı sağlasa da, ülkesinin içinde bulunduğu zor şartları göz önüne alarak Almanya'dan İspanya'ya geri dönme kararı almıştır. Yaşamının son yıllarında İspanya'ya dönen filozof 1955'te Madrid'te ölmüştür.

Gidişi ve dönüşü arasındaki süreç, Ortega'nın felsefi gelişiminin olumlu yöndeki grafiğini çizmektedir. İspanyol yayıncı ve yazar Félix Marti-Ibanez onun için şunları yazar:

“Almanya'ya felsefe öğrenmeye giden Pepe Ortega İspanya'ya filozof olarak değil, felsefenin kendisi olarak döndü. Felsefi tezlerinin içinde yürek gibi attığını hissediyordu. Daha sonra 'işim düşünmek, şeylerin berraklaşmasını istemektir' diyecekti, '...kendi üstümde ve çevremde ışığın egemenliğini hissetme isteğiyle yurttaşlarımı harekete getirmek istedim. Böylece işe neşeyle, düzen içinde ve garbo'yla (incelik, ustalık) sarıldı’”⁴

Dolayısıyla o, felsefesiyle çevresine ışık tutma çabasına girmiş, daima ileri görüşlü olmak ve gelecek kaygısını en aza indirmek için çalışmalarında bulunmuştur. Çalışmalarını en hızlı gazete yoluyla yayabileceğinin farkında olan düşünür, geniş kitlelere ulaşmak için gazeteyi araç niteliğinde kullanmıştır. Böylece Ortega'nın ilk makalesi, genç yaşlardayken gazetede basılmıştır. Bu sayede felsefi söylemleri, ev hanımlarından yüksek zümrelere kadar ulaşma imkânı bulmuştur. Kahvede oturan bir kişinin, elindeki gazetede Ortega'nın yazılarını okuması bile, Ortega'nın kitleler üzerindeki etkisini en basit haliyle bizlere sunmaktadır. Ortega yaşadığı dönemin baskıcı rejimine rağmen, felsefesini; malvarlığı sayesinde, gazete yoluyla geniş kitlelere ulaştırmayı başardı. Ortega, bu aşamada bir dizi gazete kurdu, bunlar: Faro (1908),

³Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 341.

⁴Ibanez, **a.g.e.**, s. 341–342.

Espana (1915-23), El sol (1917) ve Revista de la Occidente (1923-36) gazeteleridir. Ortega aynı zamanda, bu gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır.⁵

Felsefe, sanat, tarih, siyaset, sosyoloji gibi birden fazla alanla ilgilenen Ortega, bu entelektüel yönünü yapıtlarında ortaya koymaktadır. Küçük yaşlarda yazmaya başlayıp hayatına bir dizi kitap, makale, söyleşi, köşe yazısı sığdırmıştır.

Eserleri şu şekildedir:⁶

(1910) *Adan En el Paraiso (Âdem Cennette)*

(1914) *Meditaciones de Quijote (Don Kişot Üzerine Düşünceler)*

(1916) *El Espectador (Gözlemci)*

(1922) *Espana Invertebrada (Omurgasız İspanya)*

(1923) *El temo de nuestro tiempo (Çağımızın Sorunu)*

(1925) *La Dehumanizacion del arte (Sanatın İnsanı Dışlaması)*

(1926) *Estudios Sobre el Amor (Sevgi Üstüne)*

(1930) *La Rebelion de las Masas (Kitlelerin İsyanı)*

(1930) *Mision de la Universidad (Üniversitenin Misyonu)*

(1933) *En torno a Galileo (Galileo Üstüne)*

(1935) *Historia como Sistema (Sistem Olarak Tarih)*

(1939) *Ensimismamiento y alteracion (Kendini Meşgul Etme ve Değişim)*

(1939) *Meditacion de la Tecnica (Teknik Üzerine Düşünce)*

(1940) *Ideas y creencias (Fikirler ve İnançlar)*

Ortega Y. Gasset'in verdiği konferans ve dersler, ölümünden sonra toplanarak kitap haline getirilmiştir. Bunlar da şöyledir:

(1957) *El Hombre y la Gente (İnsan ve Herkes)*

---

⁵Stephen Trombley, **Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür**, Gonca Gülbey (çev.), İstanbul: Kolektif Kitap, 2013, s. 198.

⁶Bkz. Nilüfer Önder, "Jose Ortega Y. Gasset'de İnsan ve Toplum", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 6.

(1957) *Que es Filosofia? (Felsefe Nedir?)*

(1958) *La idea de Principia en Leibniz y la evolucion de la deductiva*

(Leibniz'in İlke Kavramı ve Dedüktif Teorinin Gelişimi)

(1960) *Una Interpretacion de la historia universal (Evrensel Tarihin Yorumu)*

(1966) *Origin y Epilogo de la filosofia (Felsefenin Sonsözü ve Kaynağı)*

Tarih boyunca öncü isimler, toplumlarının yaşadığı bunalımı, buhranı çözmek için ön plana çıkmışlardır. Bu isimler; toplumun gören gözü, işiten kulağı, hisseden kalbi, düşünen aklı olmuşlardır. İşte Ortega, bu özellikleri kendinde taşıyan bir filozoftur. Düşünceleri ile başta Avrupa olmak üzere, I. Dünya savaşından çıkmış ve yeni bir savaşın eşiğinde olan insanlığı uyaran bir çığlıktır. Bu çığlık, 20. yy.'ın başlarından beri dünyayı huzursuz eden ekonomik, siyasi, sosyal bunalımlar ile buhranların doğurduğu çatışma ve kargaşalara mangal gibi yüreği ve aklı ile karşı koymaya, yatıştırmaya, çözüm üretmeye çalışan bir sestir. Bu ses, uyarılarını işte bu eserleriyle kaleme almış, çığlığını bu çalışmaları ile duyurmaya, kendini eserleri ile anlatmaya çalışmıştır.

Ortega, bireylerin ya da kitlelerin başkalarını anlamaya yönelik emek sarf etmesi gerektiğini düşünmektedir. Zira anlamamazlık hali, baskıcı rejimle ortaya çıkar ve kişiler arası kargaşaya, sevgide güvensizliğe yol açar. Tam da böyle bir kargaşa ortamında bulunmasından dolayı Ortega, Neyyire Gül Işık tarafından “kavşak noktasındaki adam”⁷ olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki, Ortega, çağdaş Avrupa kültürü ile geleneksel İspanyol kültürü arasındaki kavşakta ya da dikta ile demokrasinin, krallıkla cumhuriyetin en karşı karşıya durduğu dönemde kişiliğini ve fikirlerini geliştirmiş bir aydındır. Düşünen adam Ortega, eserlerinde kitlesel, bireysel ve toplumsal yaşantının tarihini ve bugününü incelemektedir. Özellikle İspanyol ve Avrupa insanının kitlesel yığın hareketlerini, sorunlarını kavrayıp çözüm üretmeye çalışmaktadır.⁸ Anlaşılmaktadır ki, yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu çevre koşulları Ortega'nın düşüncelerine yön vermiştir.

---

⁷Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 7.

⁸ Gasset, **a.g.e.**, s. 7.

Ortega kendisini, benliğiyle içinde büyüdüğü ortamın toplamı olarak görmektedir. Bu nedenle Ortega'nın felsefesi, tarihsel ve toplumsal yapının bir bütün oluşturduğu, içinde büyüdüğü ortamdan incelenmeye başlanmalıdır. Ortega'nın yaşadığı dönemde İspanya'daki iç savaşlar, siyasi sorunlar ve ticari çöküşler onun insan, yaşam ve tarih anlayışının filizlendiği ortamdır. Onun yaşamı, İspanyol tarihinin en bunalımlı dönemine denk gelmiştir. Bu dönem, kültürel birikimin en üst seviyede olduğu ve aynı zamanda kitle hareketlerinin en sorunlu olduğu bir dönemdir. Tüm bu olaylar, onda varoluşçu bir kimlik anlayışını yeşertmiş ve dönemin kitlelerine rağmen, insanı insana anlatmaya çalışmıştır.⁹ 1883-1955 yılları arasında yaşayan Ortega; birinci ve ikinci dünya savaşlarının kitle hareketlerine yön verdiğini görmüştür. Ortega felsefesinde kitle; kendi yaşamsal alanlarında, söz sahibi olmayan, kendi farkındalıkları bulunmayan, kültürden yoksun ve yaşamsal olarak bir iç dinamiği kendilerinde barındırmayan bireyleri kapsamaktadır.¹⁰

Yaşadığı dönemin toplumsal koşulları ve kitle hareketleri dikkate alındığında, Ortega'nın, yaklaşımlarıyla güncelin ötesinde, düşünebilen bir şahsiyet olduğu görülmektedir. O, hem içinden baktığı Avrupa toplumuna dair temel eleştirileri hem de insanlık adına dile getirdiği ideallerle özgün bir yerde durmaktadır. Modern dünyanın temellerinin atıldığı pek çok ilkeye karşı, farklı bir yerde kendini konumlandırmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin bir sonucu olarak rasyonalizmi, sanayileşmenin bir ürünü olarak teknolojiyi, ulus devletleşme sürecinin bir aşaması olarak kitleselleşmeyi eleştiren bir düşünce ortaya koymuştur. Salt uzmanlaşma şeklinde tezahür eden ve bilimi temele alan yaklaşımlara karşın, yaşamı, tarihi ve inancı felsefesine yerleştirmiştir. Kitlelerin ayaklanması, özgürleşmesi gibi görünen sürecin, aslında ideal bir durum olmadığına, her türlü buyruktan kurtulan kitlelerin, yakın gelecekte kendisine buyruk verecek bir otoriteyi çılgınlıklarla arayacağına inanmaktadır. Ona göre, İspanya'nın bu kitle yığınlarını yıkabilmesi için seçkin entelektüel bireylerin yönetimde bulunması, bu seçkin entelektüel bireylerin üniversitede yetişmesi ve İspanya'daki bunalıma sebep olan yığınları kontrol altına alması gerekmektedir.

---

⁹Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 8.

¹⁰M. Semih Karaca, "Ortega y Gasset Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi", **International Journal of Humanities and Education**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s. 154.

Ortega'nın vatanseverliği göz ardı edilemeyecek kadar üst bir seviyededir. İspanya'nın krallık rejimine ve kitlesele hareketlere karşı tutumu eserlerinde süreklilik göstermektedir. İspanyol düşünür Joaquin Costa, Ortega'nın İspanya için uğraşlarını: "İspanya'nın düşünsel ve ahlaksal çölünde onun başı yalnız, koca, eski bir *kale* gibi yükseldi"¹¹ sözleriyle ortaya koymaktadır. Bu ifade Ortega'nın ülkesine olan bağlılığını ve sağlam kişiliğini göstermektedir. O, karşıındaki zorluklara rağmen, düşüncelerinden taviz vermeden sağlam adımlarla yoluna devam etmektedir. Ortega'nın felsefesini farklı kılan yönü; insanı, sadece tarihsel bağlamdaki konumuyla değil aynı zamanda, yaşıadığı çevre koşullarıyla ele almasından dolayısıdır. Bu sayede İspanya'nın o dönemki koşullarını işaret edip, İspanyolların nasıl bir ulus olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.¹² Keza o, İspanyol insanı için İspanyol kültürünün, ileriye dönük yatırım olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşünce yapısı, Ortega'nın ülkesine ve milletine olan bağlılığının bir yansımasıdır. Bu yönüyle Ortega, toplum lehine pratik bir tutum sergileyen veya toplum için felsefe yapan bir filozoftur.

Ortega için felsefe, insanın var olmasıyla oluşan ve gelişen bir disiplindir. Ona göre felsefeye geniş ve kapsamlı bir pencereden bakabilmek ve felsefi bir görüş ortaya koyabilmek için öncelikle felsefe tarihini panoramik bir şekilde ele almak gerekmektedir. Zira felsefenin tarih içerisindeki gelişimini bilmek, ileriye dönük gerçek ve sağlam adımlar atmamıza yardımcı olmaktadır. Ortega'ya göre felsefe tarihi, "Felsefenin geçmişı'ni gerçekliğe dayanarak düşünmeye koyulan herkesin üzerinden geçmeye mecbur kalacağı zihinsel bir güzergâhtır."¹³ Bu nedenle Ortega, gerçek bir felsefenin ortaya konulabilmesi için, geçmiş felsefelerin de okunmasından yanadır. Sözelimi, bir ormanda ilerlemek için yola koyulan bir insanın, patika yoldan değil de gelişti güzel bir güzergâhtan gitmesi, yeni bir patika yol oluşturmasına sebep olacaktır. Bu yolda kişi, karşıısına çıkabilecek zorluklarla uğraşmasından dolayı yavaş ilerleyecektir. Bu nedenle mevcut olan patika yolu kullanmak, yeni bir patika yol yapmaya çalışmaktan daha iyidir. Bu sayede kişi, yolda ilerlerken etrafında olup

---

¹¹Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 337.

¹²Stephen Trombley, **Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür**, Gonca Gülbey (çev.), İstanbul: Kolektif Kitap, 2013, s. 199.

¹³Jose Ortega Y Gasset, **Felsefenin Kökeni ve Geleceği**, Soykan Özyurt (çev.), İstanbul: Babil Yayınları, 2022, s. 30.

bitenleri görüp yorumlama fırsatını kaçırmayacaktır. Bu noktada Ortega, yeni bir felsefe eğiliminde bulunmadan önce felsefe tarihine bakılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Şu hâlde Ortega için felsefe tarihinin, olan ya da bilinen üzerine yapılan bir düşünme etkinliği olduğunu ifade edebiliriz.

Nasıl ki bir resme bütünüyle bakmak gerekiyorsa felsefeye de bütün hatlarıyla bakılmalıdır. Felsefe tarihi, geçmişin ileriye dönük katkılarının sağlandığı bir sistem oluşturmaktadır. Ortega'ya göre, "Okuyucu, felsefe üzerine yazılmış bir tarih anlatısını okuyup bitirdiğinde bütün felsefi geçmiş, kendini onun önünde, panoramik bir görünüm içinde ortaya koyar."¹⁴ Keza felsefi geçmişin tarihine bakılması beraberinde yeni felsefi görüşlerin oluşmasına önyak olmaktadır. Ortega'nın sözleriyle ifade edersek, "Geçmiş felsefelerde barınmıyorsak yenisini kurmayı denemekten başka çaremiz kalmaz. Felsefi geçmişin tarihi öyle bir mançınıktır ki bizi geleceğin henüz içi boş alanları içinden geçirip gelmekte olan bir felsefeye doğru fırlatır."¹⁵ O halde, Ortega'ya göre felsefi geçmiş, insanoğlunun varoluşundan bu yana sayısız düşünce kalıpları ortaya koymuş olsa da yeni felsefelerin oluşumlarına açık kapılar sunmaktadır. Nitekim, Ortega şöyle der:

"Her felsefe, öncekilerin kusurundan faydalanır ve en azından o hatalara düşmeyeceğinden a limine (en başından) emin doğar. Ve böyle sürer gider. Felsefe tarihi şimdi bize, süttten dili yanmış da yandığı evlerden kaçça kaçça hayatını sürdüren bir kedinin hikayesi gibi görünüyor. Sonuçta felsefe, zamanda yol alırken heybesine ipso facto (doğası gereği) hakikat yardımcılarına dönüşen bir yığın bilindik hatayı doldura doldura ilerler".¹⁶

Dolayısıyla, insanoğlunun hata yapa yapa öğrendiğı ve bu şekilde ilerleme kaydetmesi gibi, felsefe de hataları görüp bu hatalara düşmemek için çaba sarf eden bir rehber, bir tecrübe ve olumsuz sonuçların birikintilerine basa basa yükselen bir yapıdır. Öyle ki filozof, felsefenin tarihine yaptığı yolculuğunu bitirip kendi felsefesine geri dönerken, geçmişin tozlu raflarından gördüğü birikintilerden parçalar toplayıp kendi felsefesine eklemeler yapmaktadır.¹⁷ Başka bir ifadeyle, Ortega'nın insan yaşantısını temel alarak geliştirdiğı düşünce sisteminde felsefe önemli bir yere sahiptir. Ne var ki, kişinin özgün ve kaliteli felsefi düşünce üretebilmesi veya bir felsefe ortaya koyması

¹⁴Jose Ortega Y Gasset, **Felsefenin Kökeni ve Geleceğı**, Soykan Özyurt (çev.), İstanbul: Babil Yayınları, 2022, s. 11.

¹⁵ Gasset, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁶ Gasset, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁷ Gasset, **a.g.e.**, s. 134.

için kendinden önceki felsefi geçmişi irdelemesi gerekmektedir. Dolayısıyla, Ortega felsefeyi ele alırken onu tarih çerçevesinde incelediği görülmektedir. Eş deyişle, onun felsefe ve tarih anlayışı birbirini tamamlayıcı bir bütünsellik oluşturmaktadır.

1.2. JOSE ORTEGA Y GASSET'İN FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

1.2.1. Yaşam

Ortega kendi felsefesini oluştururken kavramları kendince yeniden yorumlamaktadır. O, kavram ile ilgili olarak şöyle der, “Kavram, onunla şeyleri yakaladığımız bir organdır.”¹⁸ Ortega'nın felsefesinde sıkça irdelediği kavramlar arasında şunları sayabiliriz: Tarih, insan, akıl, kökten gerçeklik, kitle, azınlık, kültür, yaşam ve düşünce. Bunlardan, insan üzerindeki en kapsayıcı faktörlerin başında ve kökeninde eylemlerin bulunduğu yaşam gelmektedir. Yaşam, statik değil canlı, hareketli ve değişime sahip bir serüvendir. İnsan, bu hareketli yaşam içinde, kendi yaşamını kurmaya çalışan bir canlıdır. Ortega yaşam hakkında şunları ifade eder:

*“İnsan yaşamı dediğin garip bir gerçektir, ... Temeldeki gerçektir o, demek oluyor ki tüm diğer gerçekleri onun bağlamında ele almak durumundayız, çünkü başka bütün gerçekler ister sahici ister hayali olsunlar, şu ya da bu biçimde onun çerçevesinde ortaya çıkmak zorundadırlar”.*¹⁹

İnsan ve insanın diğer şeylerle olan bağının incelenmesi için bütün bu ilişkiler yumağının üzerinde bulunması gereken bir yapının olması gerekmektedir. Bu yapı da insanın her yönüne sahip olan yaşamdan başka bir şey değildir.

Düşünmek, eylemde bulunmak insanın yaşamsallığının ilkesidir. Dolayısıyla, yaşam dışında insanı açıklamak güçtür. Zira yaşam, tek tek bireylerin oluşturduğu farklı ama gerçek bir zemindir. Öyle ki, her insanın bir yaşamı vardır ve her insanın eylemi diğerlerinden farklıdır. Bu nedenle, biri ötekinden farklı olan yaşamlar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların ya da çeşitliliğin birbiri ile olan münasebeti ise insan yaşamını oluşturmaktadır. İnsan hayatı, bireylerin eylemleri ve etkileşimleri olarak deneyimlenmektedir. Bu bizim, senin, benim ve onların bir arada olmasıdır. İnsan tek başına ıssız bir yerde yaşayan canlı değildir. Dolayısıyla her ne kadar kökten bir

¹⁸ Félix Martí-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 360.

¹⁹ Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 3.

yalnızlık içinde olsa da, insan bir topluluk içinde bulunmaktadır. Bunun için insanlar arası etkileşim zorunludur.

Verili, normatif özlere ilişkin öğretilerin aksine, her birimiz hayatı bir paradoks olarak biliriz. Bununla ilgili olarak Ortega şöyle der, bir kişi “ne olduğundan çok ne olacağından ibaret olan bir varlıktır: Bu nedenle henüz olmadığı şeydedir! Bu ... en derin paradoks bizim hayatımızdır.”²⁰ Yazgısının tamamlanmamış olmasından dolayı insan, tam olarak ne olduğu bilmemektedir. O, insan olma yolunda olandır. Çünkü insan, hep bir oluş halinde bulunmaktadır.

Yaşam, yarın olacak olanın, bugün olmuş olandan farklı olma zorunluluğudur. Gelecekte ne olacağını bilemeyiz fakat ne olmayacağını bilebiliriz. Varoluşunu tamamlamadan yaşayan insan; geçmiş, gelecek ve şimdi üçgeni arasında oluşumunu gerçekleştirme uğraşındadır. Ortega, yaşamın neliği ile ilgili olarak ise şöyle der:

*“‘Yaşam’ demek ‘burada ve şimdi’ demek; çünkü yaşam burada ve şimdi yapmamız gerekenlerdir. Yaşarken yaşamamız gereken şey tarihin çeşitli dönemlerinde büyük farklılıklar gösterebilir; ancak her ne olursa olsun hiç değişmeyen şudur ki, yaşarken henüz yapılmamış bir şeyi yapmak durumundayız”.*²¹

Dolayısıyla insan, ister şimdi isterse ilkel çağda olsun fark etmeksizin, bir ‘olma hali’ içerisinde bulunmaktadır. İnsanın yaşarken yapıp ettiği uğraşlardan oluşan geçmişi, gelecek hakkında ne olacağı bilgisine sahip olmasa bile, ne olmayacağına kanaat getirebilmekte ve sürekli uğraş halinde bulunan insanın, zorunlu eylemsel varlığını ortaya koymaktadır. İbrahim Naçak’ın da ifade ettiği üzere,

*“Yaşam döngüsünün belli bir isteme, müdahaleye veya yönelime gerek kalmadan zorunlu olmasıdır. Yani insanlar olarak bizler belirli şeyleri yapmaya zorunlu olmamıza rağmen, yaşam için bir şeyler yapmak zorundayız. Yaşam, bir şeylerin yapıp edildiği bir döngüdür”.*²²

Demek oluyor ki insanın zorunlu bir özgürlük hali bulunmaktadır. Döngünün sağlanabilmesi için insanın sürekli bir eylem halinde olması gerekmektedir. İnsan tek başına ıssız bir yerde yaşayan canlı değildir. Dolayısıyla her ne kadar kökten bir

---

²⁰Jose Ortega Y Gasset, **What is Philosophy**, Mildred Adams (çev.), New York: W. W. Norton ve Company, 1964, s. 223.

²¹Jose Ortega Y Gasset, **Avcılık Üstüne**, Derin Türkömer (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 77.

²²İbrahim Naçak, “Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, Sayı 15, 2021, s. 72.

yalnızlık içinde olsa da, bir topluluk içinde bulunmaktadır. Bunun için insanlar arası etkileşimin mevcut olması öngörülmektedir. İnsanlar arası ilişkiler üzerinde çalışmalarda bulunan Ortega, bunun önemine vurgu yapar. İnsan, farkında olmadan bile zorunlu olarak eylemde bulunmaktadır. Bu insanın bir taştan, kediden, çiçekten farklı olduğunu bizlere göstermektedir. Eylemler insana sunulan seçenekler arasından yapılan seçimler sonucu meydana gelmektedir. Eylem dizinin oluşmasıyla birlikte tecrübelerle dolu olan insan yaşamı şekillenmektedir. İnsanın kökten gerçeklik olan yaşamı karmaşık bir yapıdır ve insanın bu yapı içerisinde sorumlulukları bulunmaktadır. Sonuçta Ortega'ya göre, “Yaşam, ... bir görevdir ve ucu açık bir problemdir. Çözülmesi gereken bir problem yumağıdır ki, bunların fırtınalı ortamında biz istesek de istemesek de batmış bir gemi gibi yalpalar dururuz.”²³

Ortega'nın ana düşünce çizgisi, epistemoloji hakkında kılı kırk yaran değil, yaşanmış bir deneyim olarak yaşam üzerinedir.²⁴ Bütün bilgilerin dayandığı yaşam, eylem yığınlarından ibaret olarak insanı tecrübelerle donatmaktadır. Bu tecrübeler sayesinde tarihsel yapı oluşmaktadır. Bu da insanın bir tarihi olduğunu göstermektedir. Tarihin gidişatı tek tek bireylerin verdiği kararlar doğrultusunda oluşan bir yol şeklindedir. Sözelimi tarihi uzun ve sürekli akan bir nehre benzetecek olursak; bu nehrin oluşabilmesi için küçük ve farklı su derelerinin sürekli nehre dökülmesi gerekmektedir. Küçük derelerin her biri farklı yollardan gelse bile aynı nehirde buluşmaktadır. Tıpkı farklı insan yaşantılarının oluşturduğu tarih gibi. İnsanın hayatı olanaklardan oluşan tarihsel bir yoldur. Özgür bir birey olarak insan, bu olanaklar arasında seçim yapmaktadır. İnsanın bir seçimde bulunması, başka bir seçimden vazgeçmesi demektir. İnsan, yaptığı seçimlerle varoluşunu sürdürmektedir. İnsanın seçme özgürlüğü olmasaydı, hayatının şekillenmesinin bir anlamı kalmayacaktı. Seçimlerinin olması demek, varoluşunun olması demektir.²⁵

Seçimleriyle varoluşunu gerçekleştirmek zorunda olan insan, nedenini bilmediği bir şekilde kendisini dünyada bulur. Belirsizlik ve şaşkınlık içerisinde. Kendini

---

²³Jose Ortega Y Gasset, **Avcılık Üstüne**, Derin Türkömer (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 77.

²⁴Pedro Blas González, “Ortega y Gasset’s Philosophy of Existence in The Modern Theme”, **Disputatio**, 2020, Cilt 9, Sayı 15, ss. 199–208, s. 205.

²⁵Nevin Gülten, “Jose Ortega Y. Gasset’te Ben ve Öteki Arasındaki İlişki”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2003), s. 24.

oluşturma uğraşının mücadelesini verir. Kendisine boş bir şekilde verilmiş hayatı dünyaya geldiği andan itibaren doldurmaya çalışmaktadır. Yaşarken içinde hazır bulunduğumuz yer dünyadır. Dünya, önceden belirli olmayan koşulların olduğu yerdir. Hiç kimseye önceden şurada veya başka yerde ‘var olma’ olanağı tanınmamaktadır. İnsan, yaşamını gerçekleştireceği zaman dilimini önceden seçmemektedir. İnsan olmak, bir ön hazırlığa sahip olmadan yaşar durumunda olmaktır.²⁶ Şöyle ki, yaşantısı insana ham bir şekilde verilmiştir. İnsanın bu yaşantıyı pişmiş bir duruma getirebilmesi için varoluş sürecini şekillendirmesi gerekmektedir. Ortega’ya göre, “Yaşamı kendi kendimize biz vermeyiz, tam kendimizi bulduğumuz anda onu da birlikte buluruz.”²⁷ Her insan, dünyaya geldiği andan itibaren yaşam serüvenini beraberinde getirmektedir.

Ortega göre insan, yaşam serüveninde ansızın başlayıp ölüme kadar sürüp gidecek seçimler labirentidir. Yaşam, farklı yönlerin birleşmesinden meydana gelmektedir. İnsanın karşısına bir anda birden çok yollar çıkabilmektedir. Ona göre, “İnsan ayağını nereye basarsa bassın, hep yüz tane yol üstündedir. Bu yüzden yaşam sürekli bir yol kavşağı, sürekli kararsızlıktır.”²⁸ İnsan kararsızlıkları arasında seçim yapma özgürlüğüne sahiptir. Dolayısıyla insanın seçimleri hep bir keşfetme olanağıdır. Gamze Kanımdan’ın ifadesiyle,

*“Ortega da yaşamı dünyada meydana gelen bir oyun ve insanı bu oyunun başrol oyuncusu olarak nitelemiştir. Fakat oyunu konsepti aksiyondur; eylemlere, uğraşlara, durmak bilmeyen mücadelelere dayanır. Ortega’nın insanı, kendini dünyada bulmasıyla düştüğü karmaşanın içinde, kaybolmuşluk ve belirsizlik duygularıyla, hiç durmadan bir şeyler yapmak, mücadele etmek zorunda olan bir karakterdir; bir eylem adamıdır. Onun draması hayatı, sergilediği sahne ise dünyadır; en önemlisi de bu drama önceden yazılmış senaryoyu uygulamaz, karakter kendi dramasının senaryosunu kendi yazar”.*²⁹

Bu bakımdan, insanın kendi senaryosunu yazabilmesi onun ayırıcı bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, insanın canlı ve sürekli üretken halinin de altını çizmektedir. İnsan, ilk olarak var olduğu düzlemi kavrama yoluna gitmektedir. Zihninde bununla ilgili yorumlamalar yapmaya çalışmaktadır. Ardından kişi, baş rolü

²⁶Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 57.

²⁷ Gasset, **a.g.e.**, s. 56.

²⁸ Gasset, **a.g.e.**, s. 59.

²⁹Gamze Kanımdan, “Jose Ortega Y. Gasset’de Tarih Görüşünün Analizi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2002), s. 29.

olacağı senaryosunu yazmaya başlamaktadır. Kişi bir olgunlaşma sürecine girer. Yaşam sahnesinde deneyimlediği tecrübeleri sayesinde kişisel kanaatlerde bulunmaktadır. Dolayısıyla Ortega, insanın kendini ifade etmesini, yaşamda tasarımlarda bulunmasını ve fikirler üretebilmesini, insanın kökten gerçekliğine dayandırmaktadır. Her insanın kökten gerçekliği kendi yaşam senaryosunu yazabilmesini sağlar. Bireyin yaşam senaryosu, mevcut olan şartlar içerisindeki tutumunun yönelimleriyle var olmaktadır. Burada önemli olan nokta, insan yaşamının biricik olmasıdır, yani kökten gerçekliğinin bulunması ve kendi senaryosunu yazabilme kabiliyetine sahip olmasıdır. Sürekli bir şeyler yapmak zorunda olan insanın, yaşam senaryosunu yazabilmesi için bir yetiye sahip olması gerekmektedir. İnsanın kendi senaryosunu yazıp, sınırlarını belirlemesi ve yaşamını yönetebilmesi için bir akla ihtiyacı vardır.

1.2.2. Fiziksel Akıl

Ortega, akıl kavramına yüklenen anlamaların tarih içerisinde değiştiğini ve aklın salt bir fikir oyununa dönüştüğünü düşünmektedir. Bu haliyle salt fikir oyununa indirgenen akıl, imana karşıymış gibi görünmektedir. Oysa Antik Yunanistan'da ve 16. yüzyılda akıl, salt bir oyun değildir. Tam aksine, bu dönemde akıl, evrenin mutlak düzenine, astronomiye, bilime yönelen radikal bir kanıdır ve keza akıl, aynı zamanda bir imandır. Yine bu dönemde akıl, sadece matematikten ve laboratuvar deneylerinden ibaret sayılmaktadır.³⁰ Dolayısıyla yüzyıllar boyunca akıl, kendisine dayatılan nitelikler sonucu değişimde bulunmuştur. Aklın bu değişim süreci, insanları akla tapma derecesine getirmiştir. Akıl ve bilimin özdeşleşmesi sonucu laboratuvarlaşan bir akıl sistemi oluşmuştur. Ortega, aklın böylesi bir oyuna dönüşmesinden rahatsızlık duymuştur. O, insanoğlunun bilime ve mutlak akla nasıl bu kadar iman ettiğine akıl erdirememektedir ve *Tarihsel Bunalım ve İnsan* adlı eserinde akla bu kadar biat edilmesini açıklarken şöyle der:

“...Ama belki bunu açıklayalım derken, bilimsel bakış açısını yaşamınkiyle karıştırmamızın da sakıncaları bulunduğunu, tıpkı dinsel, dinbilimsel bakış açısını yaşamının yerine koyduğumuz zamanki gibi, aldatici bir bakış açısı olduğunu keşfederiz. Gerçekten de, yaşamın, ne gökten indirilmiş imanın, ne de mutlak aklın kendi yerine geçmesini hoş görmeyeceğini fark ederiz. Rönesans'ın bunalımı bu yüzden doğmuştu; önümüzde karanlık, gizem dolu bir yeni bunalım bu yüzden

³⁰Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 45.

*açıldı. İlkın gökten indirilmiş dinsel inancın karşısına mutlak akıl, bilim dikildi; bugün de mutlak aklın karşısına yaşamın kendisi dikilip buyurganlığını ilan ediyor–yaşamın kedisi, yani yaşamsal akıl, çünkü gördüğümüz gibi, yaşamak, kaçınılmaz koşullar karşısında akıl yürütmekten başka çaresi bulunmamaktadır. İnsanın geometri, fizik, ekonomik, politik akıl yürütmeksizin yaşayabilir. Bunların tümü mutlak aklıdır ve insanoğlu bilir ve binlerce yıl bunu yapmadan –ya da pek ilkel biçimlerde yaparak– yaşayabilmiştir. Böyle gerçekten mutlak akıl olmaksızın yaşama olanağı günümüzde çoğu kimsenin akıl yürütme zorunluluğundan sıyrılmak istemesine, saldırgan bir küçümsemeyle mantıklı olmaktan vazgeçmesine yol açmış bulunuyor”.*³¹

Ortega'nın burada ifade ettiği gibi, bilime ait bu bağlılık, Kilise'ye Orta Çağ döneminde olan bağlılık gibi, tapma derecesine gelmektedir. Her şeyin fiziksel akılla açıklanmaya çalışılması, insana ait şaşkınlığa açık yönlerinin olmadığını düşündürmeye yol açacaktır. Her ne kadar Kopernik ile başlayan bilim, hızlı bir şekilde ilerlemede bulursa da bu ilerleme insanın kökten gerçekliğine yetişememektedir. Orta Çağ'da Kilise'ye iman nasıl Tanrı'ya imanın önüne geçiyse, modern çağda da özellikle Descartes'ın öncülüğünü yaptığı fizik, matematik, bilim gibi disiplinlerin vahiyeleştirilmesi aynı etkiyi yaratmıştır. Modern dönemde fiziksel akla olan iman, Tanrı'ya olan imanının yerini almaktadır.³² Ortega, Descartes'ın kesin ve soyut yöntemleriyle başlatmış olduğu idealizmine karşı çaba içerisinde ve modern çağ açısından bakacak olursak insanın dini inanç sistemlerinin yerine bilimi merkez alması birçok kargaşaya sebep olacaktır. Çünkü yaşamsal bakış açısıyla bilimsel bakış açıları birbirinden farklıdır. Bilim, fiziksel akılla ilerlerken; yaşam, yaşamsal akılla idame ettirilebilmektedir.

Fiziksel akıl bilimin arka planında yer edinen akıldır. Oysa Ortega için insan kökten gerçekliği olan bir varlık olmasından dolayı, insanı incelemekte fiziksel akıl kullanılmamaktadır. Özellikle teknolojinin çok hızlı geliştiği bu çağda, insanı bilimle açıklamaya çalışmak yöntem bakımından yetersiz kalmaktadır. Fiziksel akıl, bilim ve teknoloji alanlarında kesinlik sunabilmektedir. Fakat fiziksel akıl; insan, insan yaşamı, toplum, kültür, din gibi manevi değerleri incelemekte yetersiz kalmaktadır. Fiziksel akıl, insanı kökten gerçekliğiyle ve gündelik yaşantısıyla incelemekte kapsamlı olamayacağından onun yerine başka bir akıl devreye girmelidir. İnsan ve yaşantısını

³¹Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 67–68.

³²Ayşe Çiğdem Kocaman, “Jose Ortega Y. Gasset'te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi LEE, 2020), s. 24.

anlamak ancak yaşamsal alanın bütünü kapsayacak bir akılla mümkündür.³³ Özellikle teknoloji ve bilimin gelişmesiyle insana ait konulara değinmeye çalışan fiziksel akıl, insan yaşamındaki problemlere çözüm üretirken yetersiz kalmaktadır. Fiziksel akıl, bilimsel alanda kesinlikler üretirken; insan ve insan yaşamına bağlı konularda kesinlik getiremediği için kapsamlı değildir. Fiziksel aklın yetersiz olmasından dolayı, karşısına yaşamsal akıl düşüncesi getirilmiştir. Ortega'nın, fiziksel akla yönelik eleştirileri, fiziksel aklın insan varoluşu üzerine açık ve seçik bir şekilde herhangi bir şey dile getiremediğinden dolayıdır. İnsanın varoluşsal yönelimlerini doğa bilimlerinin yöntemleriyle ele almaya çalışan fiziksel akıl birtakım problemlerin oluşmasına sebep olmaktadır. İnsanın gerçeklik alanının incelenmesi fiziksel akılla değil ancak yaşamsal akılla mümkün olabilmektedir.³⁴ Dolayısıyla, insan yaşamı kökten bir gerçeklikten oluştuğundan, fiziksel akılla değil ancak yaşamsal akılla açıklanabilir. Ortega, insanı ve içinde yaşadığı toplumu yorumlamaya çalışan doğa bilimlerini bu bağlamda kapsamlı bulmamaktadır. Ortega, yaşadığı dönemde teknolojinin ve bilimin hızla geliştiğinin farkındadır. Bilimin gelişmesiyle fiziksel aklın nesnelere üzerindeki kesinliklerini ve olumlu sonuçlarını göz ardı etmemektedir. Sadece fiziksel aklın insana ait kökten gerçekliği açıklamada eksik kalacağını düşünmektedir.

Ortega için insan, canlı ve tarihsel bir varlıktır. Diğer şeyler gibi bir doğası mevcut değildir. Fiziksel akıl bu şekilde tutum sergilemeye devam ederse beraberinde birçok problemin oluşmasına neden olacaktır. İnsan yazgısını fiziksel akılla izah etmeye çalışmak insanı bir taş gibi görmekten farksız olacaktır. Bu yüzden Ortega şöyle der: “İster bağışlanmaz doğalcılık biçimiyle olsun ister güler yüzlü ruhçuluk biçimiyle olsun, fiziksel-matematiksel akıl insani sorunları göğüslemede yaya kalıyordu. Yapısı gereği elinden gelen tek şey insanın doğasını araştırmaktı. Ve elbette ki, bulamıyordu onu. Çünkü insanın doğası yoktur.”³⁵ İnsanın doğası olmadığından doğa bilimleri insanı eksik irdelemektedir. Fiziksel aklın insan eylemlerini açıklamada yetersiz kalması nedeniyle onun yaşam üzerindeki etkisi azalmaktadır. İnsana ait olguların sorunlarını

---

³³M. Semih Karaca, “Ortega y Gasset’ Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi”, **International Journal of Humanities and Education**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, ss. 154–176, s. 156.

³⁴Seda Yurtseven, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan ve Tarih Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 23.

³⁵Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 27.

tek bir çatı altında irdelemek yanlış olacaktır. Döneme hâkim bilim paradigmalarıyla çok hızlı gelişme gösteren rasyonel düşünceler insana ait manevi yönleri kapsayamamaktadır. Fizik ve bilim birçok şeyi açıklığa kavuşturmuş olsa da, doğası bulunmayan insana karşı yerini yaşamsal akla bırakmak zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda, fiziksel akıl zamansal anlamda kesinlikleri kestirememektedir. Fiziksel akıl canlı ve sürekli ilerleyen yaşama ulaşamamaktadır. Her ne kadar geleceğe ve gerçeğe yetişme çabasında bulunsa da bunu gerçekleştiremeyecektir çünkü Ortega'ya göre, "bilim, yani gerçeğe erişme, tıpkı Tanrı'ya ulaşma gibi, 'bu yaşam'da gerçekleşmemiş ve gerçekleşmeyecek bir olaydır. Bilim yalnızca bir idealdir. Bugünün bilimi dünkünü düzeltiyor, yarınki de bugünkünü düzeltecek."³⁶ Ortega'nın bilime ya da bilim paradigmalarıyla hareket eden fiziksel akla yönelik eleştirisi, insana ait gerçeklik alanı ve yaşamı idame etme uğraşında yetersiz kalmasıdır. İnsanı anlamanın yolu, insanın kökten gerçekliğini kavramaktan geçer. Bu bağlamda fiziksel akıl kökten gerçekliği kavramakta yetersizdir. Bunu yerine yaşamsal akıl tercih edilmelidir. Seda Yurtseven'in de ifade ettiği gibi, "Ortega, yaşamsal akıl kavramını, 'yaşamı idare eden akıl' anlamında kullanır."³⁷

1.2.3. Yaşamsal Akıl

Ortega'nın felsefesinde akıl kavramı önemli bir yere sahiptir. İnsan yaşamının zorluklara karşı tutumu ancak akıl sayesinde faaliyete geçmektedir. Yaşamda insanı içine katmadan yapılan herhangi bir eylem bulunmamaktadır. İnsanın düşünme yetisine sahip olmasından dolayı eylemlerini idame ettirmede aklını kullanmaktadır. Ortega insanı ve yaşamı baz alarak oluşturduğu felsefesi insanın canlı yönüne, başka bir ifadeyle eyleyen yönüne dikkat çekmektedir. Buradan hareketle 'yaşamsal akıl' görüşü ortaya çıkmaktadır. Yaşamsal akıl kavramı Ortega'nın, insanın kendi yaşamını şekillendirme çabasında kullandığı bir kavram olarak açıklamaktadır. İnsan eylemlerinin bilinçle yapılabilmesi için yaşamsal akla ihtiyaç duymaktadır.

Ortega, akıl kavramını ilgi alanları bakımından ayırmaktadır. Yaşamsal akıl kavramını insanın doğrudan hayatından mevcut bulunan tanımlamalar için

³⁶Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 99.

³⁷Seda Yurtseven, "Jose Ortega Y. Gasset'nin İnsan ve Tarih Anlayışı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 21.

kullanmaktadır. Ona göre, “Yaşayan insan, akıyla karar verip eylemde bulunan bir varlıktır. Eylemde bulunmanın, yegâne koşulu ise tefekkürü dalmak, yani, düşünmektir.”³⁸ Dolayısıyla, insana tamamlanmadan verilen varoluş yazgısı, onun düşünmesi ve eylemleri sayesinde anlam kazanmaktadır. Bu eylemlerin doğruluk ve uygunluk çerçevesinde olması gerekmektedir. Bu noktada, yaşamsal akı, insan yaşamındaki eylemlerin terazisi olarak değerlendirilebiliriz. Bu terazinin iki kefesinde yaşamsal akı oluşturan iki kavram bulunmaktadır. Bunlar *gerçek* ve *doğru* kavramlarıdır. Ahmet Kavlak’a göre, bu iki kavram yaşamsal akla kaynaklık etmektedir.³⁹ Gerçek ve doğru kavramları sayesinde yaşamsal akıl daha sistematik bir şekilde çalışmaktadır. Birbirinden farklı olan bu iki kavramın ortak yönü, yanlış olanın karşısında yer almalarıdır. Doğru ve gerçek kavramları birbirini tamamlayan kavramlardır. Ahmet Kavlak’ın da belirttiği gibi, “Doğru kavramı, gerçeğin ne olduğunun tam olarak anlaşılabilmesi için incelenmektedir. ...yaşamsal aklının gerçek üzerinde temellendirildiğini göreceğiz. Gerçek kavramı esas alındıktan sonra yanlış, gerçeğe uymayan olarak tanımlanmış olacaktır.”⁴⁰ Gerçeğin incelenmesinden sonra, gerçeğe aykırı olan yanlış kavramı ayıklanmaktadır. Kavlak’ın ifadesiyle, “Doğru zihinsel, gerçek yaşamsal bir olgudur.”⁴¹ Bu iki olgu sayesinde yaşamsal akıl sistematize bir yol izlemektedir. Yaşamsal akıl, insanlar arası ilişkilere açıklık getirir, aynı zamanda, insan eylemlerinin, daha düzenli ve tutarlı olmasını sağlar. Yaşamsal akıl, yaşamı düzenleyen bir ilkedir. Öyle ki, Ortega için, insanın dünyadaki varoluşu, bu varoluşun tekli olduğu ilkesine bağlıdır. İbrahim Nacak’a göre o, insanın uzay ve zamandaki bulunma halini beden ve ruhun tek bir yapı şeklinde olmasına dayandırır ve bu yapının sadece yaşamsal akıl sayesinde bir bütün halde incelenebileceğini söylemektedir.⁴² İnsan bütünsel bir varlıktır, ruhu, bedeni, zihni ve eylemleriyle tek ve birdir. Bu hususta insanın incelenmesi ancak yaşamsal akıl sayesinde olabilmektedir.

---

³⁸Nilüfer Önder, “Jose Ortega Y. Gasset’de İnsan ve Toplum”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 155.

³⁹Ahmet Kavlak, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan Felsefesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 1998), s. 7.

⁴⁰Ahmet Kavlak, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan Felsefesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 1998), s. 7.

⁴¹Ahmet Kavlak, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan Felsefesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 1998), s. 7.

⁴²İbrahim Nacak, “Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, 15, 2021, s. 76.

İnsan açısından her şeyin değerlendirilebilmesi ve onun yaşamdan ayrılmaması gerekmektedir. Stephen Trombley'in sözleriyle, "Ortega'nın düşüncesinin ardında yatan temel kavram *razon vital* ya da yaşamsal akıldır ve bu kavramı *razon historica*, tarihsel akıl olarak geliştirmiştir. Ortega yaşamsal akıl fikrini *yo soy yoy mi circunstancia*, 'Ben kendimim ve kendi koşullarımım' şeklinde özetler."⁴³ İnsan üzerindeki en kapsayıcı faktörlerin başında yaşam gelmekte ve insan, çevresi ve koşullarıyla şekillenen bir canlı olduğundan insanı incelerken aynı zamanda çevresini ve sürekli değişen koşulları kapsayacak bir yapı içerisinde incelemesi gerekmektedir. Bu konuda fiziksel akıl ayırımına gidilmesi gerekmektedir. Nacak'ın belirttiği üzere Ortega, "Özellikle bilimin fizikçi ve doğacı tabiatının insana dair önemli soruları cevaplamakta eksik kalacağını söylemektedir."⁴⁴ Genel olarak yaşamsal akıllı özetleyecek olursak; insan dünyaya tamamlanmamış bir yazgı ile gelmektedir. Kendi yaşantısının senaristi olarak hayatını koşullar karşısında şekillendirmeye çalışmaktadır. Her insanın kökten gerçekliği ve kökten yalnızlığı bulunmaktadır. Kişi yaşamında sürekli uğraş bir halindedir. Bu da, insanı diğer şeylerden ayıran yönünü ortaya koymaktadır. İnsan bunları yaparken eylemlerini şekillendirme ve değerlendirme hususunda yaşamsal akla baş vurmaktadır. Yaşamsal akıl, doğru ve gerçek ikileminin senkronize işleyişi sayesinde çalışmaktadır. Ortega'nın felsefesinin temel kavramlarından olan yaşamsal akıl, bir anda tezahür etmemiştir. Her düşünür gibi o da başka düşünürlerin fikirlerini gözden geçirip kendi fikirlerine serpiştirmiştir. Nilüfer Önder'in ifade ettiği gibi:

"...Ben-öteki, fenomenolojik yöntem, çevre ve dünya kavramlarında Husserl'den yoğun şekilde etkilenmiştir. Perspektivizm, yaşamsal akıl kavramlarında -ki yaşamsal akıl kavramı Margburg'ta Yeni Kantçılıktan etkilenerek oluşturduğu bir kavramdır- ve 'ben, ben ve çevrem toplamıyım' düşüncesi ile W. Dilthey'e dayanır".⁴⁵

Ortega, akıl ve yaşam arasında sıkı bir bağ kurar: akıl, yaşamdan kaynaklanır ve hem onun anlamını anlamaya hem de projelerini aydınlatmaya çalışır. Ancak anlam, ya aşkın bir varlığa olan inancın ya da etik ve politika alanlarındaki kamusal erdemlerin ya

⁴³Stephen Trombley, **Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür**, Gonca Gülbey (çev.), İstanbul: Kolektif Kitap, 2013, s. 199.

⁴⁴Nacak, İbrahim. "Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset", **Temaşa Felsefe Dergisi**, 15, 2021, s. 76.

⁴⁵Nilüfer Önder, "Jose Ortega Y. Gasset'de İnsan ve Toplum", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 14.

da bilimsel ilerlemeye olan inancın ya da başka herhangi bir idealin hayata rehberlik ettiği gerçeğine bağlı olarak tarihsel bir kategoridir.

1.2.4. Tarihsel Akıl

Ortega için insan, bir doğası bulunmayan tarihsel bir varlıktır. İnsanın bu tarihselliği eylemleri ile elde ettiği deneyimlerden oluşmaktadır. Deneyimler dizini sayesinde insanın yapıp etmeleri düzlemsellik kazanmaktadır. Bu düzlemsellikte insan ve insana ait olanlara açıklık getirmek bilimin üstleneceği bir görev değildir. İnsanın yaşamsal alanı bilimin belirleniminin dışında kalmaktadır. İnsanı izah edecek ve tecrübelerine açıklık getirebilecek olan tarihselliktir. Gamze Kanımdan'ın ifade ettiği gibi:

*“Eğer insanı biçimlendiren bu deneyimler dizisini yorumlayacak idea olarak bir akıl yoksa, başka bir akla ihtiyaç olacağı açıktır. Tarihsel akıl insanın deneyimlerinden ders çıkarmasıyla ortaya çıkan ve bu deneyimleri yorumlayan akıl olarak bu noktada karşımıza çıkmaktadır”.*⁴⁶

Tarihsel akıl hem bireysel deneyimlere hem de toplumsal deneyimlere açıklık getirmektedir. Toplumsal deneyimlerin oluşması için zaman gerekmektedir. Bu deneyimler uzun süreli ve tekrarlanan eylemler sonucunda oluşmaktadır. Ortega, bu konuyla ilgili *Sistem Olarak Tarih* eserinde, “hayat tecrübesi yalnızca benim kendi yaşadığım deneyimlerden, kendi geçmişimden oluşmaz. Aynı zamanda içinde yaşadığım toplumun bana aktardığı, ataların geçmişinden de oluşur”⁴⁷ demektedir. Dolayısıyla Ortega için kişisel ve toplumsal deneyimler birbiriyle örtüşür durumda bulunmaktadır. Her ikisi de birbirini besleyen ve geliştiren yapılardır. İnsanın sürekli devam eden eylemleri sonucunda tarihsel tecrübeler oluşmaktadır. Oluşan bu tarihsel tecrübeler, daha sonra gelen nesiller için kişisel deneyimlerin çerçevesini oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Böylelikle tarih hem döngüsel hem de ilerlemeci bir deneyimler dizimi gelişmektedir. Örneğin; geleneklerimiz atalarımızın bize bıraktığı deneyimler mirasının bir parçasıdır. Gelenekler, alışkanlıkların biçimlenmiş tezahürleridir. Bu biçimler ancak geniş zaman dilimlerine yayılarak değişebilmektedirler. Tarihe yayılmış

⁴⁶Gamze Kanımdan, “Jose Ortega Y. Gasset’de Tarih Görüşünün Analizi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2002), s. 84.

⁴⁷Jose Ortega Y Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 33.

deneyimleri açıklamak için ancak tarihe beraber hareket eden ve tarihi kapsayacak bir yöntemle incelemek gerekmektedir.

Tarihi deneyimleri açıklayabilecek yöntem tarihsel akıldır. Ortega'nın ifadesiyle, "Yaşamı biraz olsun saydamlaştırmanın yolu ancak tarihsel akıl sayesinde."48 Tarihsel akıl; insan yaşamının karmaşık yapısını daha anlaşılır kılmaktadır. İnsanın toplum içindeki yeri sabit kalmamakla birlikte, farklılıklar gösterip birikimler elde etmektedir. Bireylerin tek tek bu şekilde toplum içinde hareketliliği toplumun karmaşık ve canlı bir yapıya dönüştürmektedir. Dolayısıyla toplumu tekdüze bir kalıba sokmak söz konusu bile olmayacaktır. Bu bakımdan insanları yönetmek ve yönlendirmek daha dorusu sabit bir düzene oturtmak ve incelemek bilimsel belirlenimlerle mümkün olmamaktadır. Zaten tekdüze ilerleyen bir toplumun, toplum gerçekliği sorgulanmayı gerektirmektedir. Çünkü toplum canlı bileşenlerden meydana gelmektedir ve bu canlı bileşenlerin deneyimleri, ancak tarihsel aklın rehberliğinde ilerleyebilmektedir.

İnsanın şimdiden başlayıp geriye giden bir tarihi mevcuttur. İnsan ancak tarih içerisinde varoluşu gerçekleştirme çabasında bulunabilir. İnsanın irdelenmesi gereken bir özü var olduğundan, insan sürekli oluş halinde bulunmaktadır. Bu yüzden insanı ve insana ait olguları fiziksel akılla incelemek insana bir sınır çizip sınırlandırmaktan başka bir şey değildir. İnsan deneyimler dizininin, tarih sayesinde sürekli yanında bulundurmaktadır. Dolayısıyla fiziksel akıl insanı kuşatmakta yetersiz kalmakta, modern çağın mekanik ve rasyonel varlığından ayrı olarak, insanı akıl ve eylemleriyle bir bütün olarak değerlendirememektedir. İnsanı bir bütün olarak, ancak tarihsel akıl değerlendirebilmektedir.

Kuşkusuz, Ortega için tarih felsefesi, yaşamsal aklın dışsal tezahürüdür. Bu nedenle o, tarihin kolektif bir tasnif sergileyen zaman birimleriyle anlamayacağını ileri sürmektedir. Yaşamsal akıl esasen insan kişisindeki öznelliği tanıyan varoluşsal eylem olduğundan, tarih aslında bir kişinin öznelliğin öz farkındalığını geliştirmedeki göreceli başarısının tarihidir. Bu nedenle Ortega, tarihin tarihsel aklın bir tezahürü olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹ Daha önce ifade edildiği gibi yaşamsal akıl, fiziksel akla

---

⁴⁸Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 37.

⁴⁹Pedro Blas González, "Ortega y Gasset's Philosophy of History", **Disputatio**, 2018, Cilt 7, Sayı 8, s. 4.

karşıt olarak gelişmiştir ve daha çok tek tek bireylerin kökten gerçekliğine hitap etmektedir. Tarihsel akıl ise toplumsal yapı bağlamında daha geniş irdelemelerde bulunmaktadır ve yaşamsal aklın daha gelişmiş ve sistemleşmiş haline karşılık gelmektedir. Ortega'nın belirttiği üzere:

*“Tarihsel akıl da yaşamsal akıl'a kıyasla yeni bir konum anlamına gelmez, yalnızca onun daha olgunlaşmış, daha belirginleşmiş biçimidir. Yaşamı daha iyi değerlendirebilen bir akıldır, çünkü bireylerin deneyimlerinin topluca değerlendirilebilir ve bir sistem çerçevesinde bütünleştirilebilir”.*⁵⁰

Tarihsel akıl ve yaşamsal akıl arasında, fiziksel aklın aksine karşıt değil senkronize bir işleyiş mevcuttur. Bu noktada tarihsel akıl, yaşamsal aklın bir üst evresi olarak görülebilir. Öyle ki, yaşamsal akılla tarihsel akıl, insan ve insan yaşamının tarih içerisindeki eylemleri sonucu ortaya çıkan oluşumu irdelemektedir. Hem yaşamsal akıl hem de tarihsel akıl, insan yaşamına ait tüm görüşleri incelemektedirler. Her iki akıl da temelde insanı kavrama çabasıyla ortaya çıkan problemlerin çözüme ulaşabilmesi için senkronize bir şekilde hareket etmektedirler.

Ortega için, insanın tarihsel akla yönelmesi düş kırıklığının bir sonucudur. Akıl ve iman noktasında, fiziksel ve matematiksel akla olan inancını zirveye çıkararak insanoğlu imana olan inancını kaybetmektedir. Ne zamanki akla olan inancı sarsıldı, fiziksel aklın ya da zihnin basit bir işlevden ibaret olduğu anlaşıldı, o zaman kendi yaşantısı ile yüz yüze gelir ki bu, insanın düş kırıklığı sürecidir. Yani bu süreç insana, düş kırıklığından başka bir şey getirmemiştir. Bu sürecin nihayetinde insan, kartezyen yaşantısıyla karşı karşıya gelir ve düştüğü bu iman-akıl kargaşasından tarihsel akla yönelir. Tarihsel akıl sayesinde, insan yaşamına ait gerçeklik keşfedilir. Başka bir ifadeyle bu düş kırıklığı sonucunda insanın tek dayanağı yaşantısı kalır. Öyle ki bu süreç, insanı, ‘yaşamın kartezyencilğine’ doğru sürüklemekten başka bir şey yapmamıştır. Yaşamın kartezyencilği insanı, kendi kendisine yabancılaştırır. İnsan bu yabancılaşmadan kurtulmak için tarihle uğraşmak mecburiyetinde kalır. İnsanın tarihle uğraşması, merakından ya da fiziksel akla örnekler bulabilmek için değil, elinde başka çaresinin olmamasındandır. Dolayısıyla insan ister istemez tarihle haşır neşir olmakta, yaşantısı üzerine bir sorgulamaya gitmektedir. Bu yolla, içinde bulunduğu durumu, avucunda

---

⁵⁰Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 24.

kalan tek çözüm yolu olan tarihsel akılla yeniden düzenleme uğraşına girmektedir.⁵¹ Fiziksel akılı zirvede tutan rasyonel deneyime karşı, tarihsel akılı savunan Ortega, *Kitlelerin Ayaklanması* eserinde bu konuyla ilgili şu ifadelerde bulunur:

“Üç yüzyıllık ‘akılcı’ deneyim bizi durup, Descartes’ın o harika akıl’ının görkemi ve sınırları üstüne yeniden düşünmeye zorluyor. O akıl salt matematiksel, fiziksel, biyolojiktir. Doğa karşısındaki her türlü düşü aşan zaferleri, asıl insani meselelerdeki başarısızlığını büsbütün vurguluyor ve onu daha radikal nitelikli bir başka akılla bütünleştirmeye davet ediyor: ‘Tarihsel akıldır o’”.⁵²

Ortega için tarihsel akıl, mutlak aklın aksine insan eylemlerini irdeleyip yorumlamakta daha rasyoneldir. Ne var ki şimdiye kadar tarih ve akıl terimleri zıt kutuplar şeklinde ele alınmış, hiç kimse tarihin rasyonel yönünü araştırmamıştır. Araştırmaya çalışanlar da kendi felsefeleri doğrultusunda yaptıkları için ideolojilerinden sıyrılamamış, tarafsız bir akıl tarih araştırması yapmamıştır. Sözgelimi Hegel, kendi anlayışı ekseninde, mantık tarihine yabancı olan bir akıl yerleştirmiştir. Keza İngiliz düşünür ve tarihçi Buckle, tarihe fiziksel akılı ve fizyolojiyi eklemiştir. Oysa Ortega’nın yapmaya çalıştığı bunun tam tersidir; tarihin içindeki özgün ve özel olan akılı bulup layık olduğu konuma getirmiştir. Ortega için tarihsel akıl deyimini, tarih-dışı bir akıl değil, aksine birebir insanın başına gelen ve onun öz aklını oluşturan, insanın kendisi olandır.⁵³ Son söz olarak Ortega’nın ibraz ettiği tarihsel akıl, insanın kökten gerçekliğini temel alan ve salt *cogito* (düşünen) olarak değil yapıp etmeleriyle bir gerçeklik kazanan insanın yaşamsal süreç içindeki düşünsel ve eylemsel bütünselliğidir.

1.2.5. Kökten Gerçeklik

Ortega’nın felsefesinde yer alan bir başka temel kavram ‘kökten gerçeklik’ kavramıdır. Kökten gerçeklik insanın yaşamsallığını esas almaktadır. İnsanın kökten gerçeklikte, varlığını eylemleri ile sergilemesi gerekmektedir. Kökten gerçeklikte insana ait yaşamın kabullenışı mevcuttur. Bu durum söz konusu olduğunda insan dışı şeylerin varlığını sorgulama yoluna gidilmemekte ve şeylerin insan için eylemsel bir anlamı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle insan dışında kalan şeyler, kendi varoluşlarını ortaya koymasına için bir gerçeklik eyleminde bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla

⁵¹Jose Ortega Y Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 48–49.

⁵²Jose Ortega Y Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2010. s. 31.

⁵³ Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, s. 49.

kökten gerçeklik insana ait özel bir alandır. Bu alanda insanın tüm gerçekliği oluşmaktadır ve bu tüm gerçekliklerin temelidir. Ortega bizim yaşantımız olan kökten gerçeklik için şöyle der: “Herhangi bir şey hakkında edindiğimiz tüm bilgiyi son elde üzerinde derin derin düşünerek temellendirmemiz ve yerleştirmemiz gereken o kökten gerçeklik bizim yaşantımızdır, insan yaşamıdır.”⁵⁴ Bu noktada kökten gerçeklik, insanın düşüncelerinin köklendiği zemin olarak düşünülebilir. Kişinin bütün duygu ve düşünce edimleri kendi yaşamı içerisinde oluşmaktadır.

Ortega için kökten gerçeklik insan yaşantısıdır. İnsanın kendisine ait sınırları ile kuşatılmış gerçeği bulunmaktadır. Bu da her bireyin tek tek kökten gerçekliğinin olduğunun göstergesidir. Söz gelimi A kişisi B kişinin kökten gerçekliğini, B kişisi gibi kavrayamaz. Her kişi kendi yaşantısı sayesinde kökten gerçekliğini mevcut kılmaktadır, bu o kişinin kendi yaşantısıdır. Burada ‘benim yaşantım benim kökten gerçekliğim’ sahiplenmesi söz konusu olmaktadır. Bu durum ego veya bencilik olarak algılanmamalıdır.⁵⁵ Bir örnekle konuyu daha açık hale getirecek olursak; insanlar arasında en güçlü bağın anne ve çocuk arasında olduğunu söylersek yanılmış olamayız herhalde. Bir çocuğun annesiyle parkta oynarken düşüp dizini yaralaması, çocuğa acı duygusunu yaşattıracaktır. Bunu gören annenin yüzünde oluşan o acı ve kaygı ifadesi annenin de acı çektiğini göstermektedir. Fakat annenin, birebir çocukla aynı acıyı yaşaması mümkün değildir. En fazla annelik duygusunun verdiği içgüdüyle ya da çocuğun düşerken ki ağlamasından dolayı bir nebze empati yapabilmekte, fakat daha fazla öteye gidememektedir. Çünkü kökten gerçeklik olarak herkesin yaşamı kendi yaşamıdır.

Kişinin kökten gerçekliği, kişi var olmaya başladığı andan itibaren başlayıp, varlığının son bulduğu ana kadar devam etmektedir. İnsan yaşantısı olarak kökten gerçeklik bir başkasına devredilemez. Herkesin kökten gerçekliği göz ardı edilemeyecek derecede gerçek ve sahicidir. Kökten gerçeklik aynı zamanda kişinin otobiyografisi gibi de düşünülebilir. Benim kökten gerçekliğim benim yaşantımı, bir başkasının kökten gerçekliği bir başkasının yaşantısını gerektirmektedir. Kişi, karşısındaki kişinin kökten gerçekliğini en fazla görme yetisine sahip olabilmektedir. Yani kişi, karşısındaki kişinin

---

⁵⁴ Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 53.

⁵⁵ Gasset, **a.g.e.**, s. 55.

kökten gerçekliğini deneyimleyemez. Ortega'nın sözleriyle, "Ötekinin yaşamı, isterse o bizim en yakınımız ve mahremimiz olsun, benim için salt gösteridir, tıpkı bir ağaç, bir kaya ya da geçip giden bir bulut gibi. Gözüm görür onu, ama ben o değilimdir, yani yaşamam onu."⁵⁶ Dolayısıyla bir başkasının mutluluğu, acısı veyahut korkusu, benim açımdan kökten gerçeklik değildir. O, bir başkasının kökten gerçekliğidir. Bir başkasının kökten gerçekliğine yalnızca şahitlik edilebilir. Kişinin gördüğü, bir başkasının kökten gerçekliğinin görüntüsünden ibarettir. Nitekim Ortega'ya göre, "Başkasının acısı bizim açımdan kökten bir gerçeklik değildir, ikincil, türeme ve sorunlu bir gerçekliktir."⁵⁷ O halde herkesin kökten gerçekliği birincil türden gerçekliktir. Bir başkasınıki ise ikincil türden bir gerçekliktir. Dolayısıyla her kişide inkâr edilemez bir kökten gerçeklik bulunmaktadır. Ortega, kökten gerçeklik kavramını adlandırması ile ilgili olarak şöyle der: "Her birimizin kendi yaşamının bu kaçınılmaz, apaçık, kuşku götürmez, tartışılmaz sahiciliği onu 'kökten gerçeklik' olarak adlandırmamın ilk nedenidir."⁵⁸

Her insan için bir yaşam mevcut olduğuna göre, bireyler tek tek kökten gerçeklikte var olacaktır. Dolayısıyla, birbirinden farklı kökten gerçekliklerin bir gerçekliğinden söz edilebilir. Bir kişinin deneyimlediği yetiler, bireysel deneyimlerdir. Herkesin kökten gerçekliği kendisine aittir ve onu bir başkasından bağımsız bir şekilde kendisinde bulundurur. Onun gerçekliği, öteki insan yaşamlarında ayrı bir durumdadır. Her insanın kendi yaşantısı ortak olmadığından dolayı kökten gerçeklikleri de ortak değildir. Fakat yine de insanlar dünyada sürekli bir gerçeklik olgusunu arama uğraşında bulunmaktadırlar. Bu öyle bir olgudur ki gerçeğin gün yüzüne çıkması gerçeği bulanıklaştırmaktadır. Gerçeğin daha gizli kalması onu daha çok hakikatleştirmektedir. Bu konuya açıklık getirebilecek örnek, 'ölümün gerçeği' olabilir. Ölüm, herkesin varlığını kabul ettiği fakat bir başkasının kökten gerçekliği içerisinde deneyimlemesi imkânsız olan bir durumdur. Naçak ise 'ölümün gerçeği'ni şöyle tanımlar: "Yok sayamayacağımız kadar açık ve gerçek, fakat tek bir insanın bile diğer insanlarla paylaşmadığı kadar gizli ve derin."⁵⁹ Dolayısıyla, kökten gerçeklik, her bireyin kendi

⁵⁶Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 54.

⁵⁷ Gasset, **a.g.e.**, s. 54.

⁵⁸ Gasset, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁹İbrahim Naçak, "Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset", **Temaşa Felsefe Dergisi**, Sayı 15, 2021, ss. 67–85, s. 71.

hayatında olan gerçeklik temelidir ve kendi yaşantısında saklı olandır: Benim yaşantım bir başkasının hayatına ait değildir. Zira herkesin kökten gerçekliği bir başkasından farklıdır. Ortega'nın ifadesiyle,

*“Öyleyse gelin, yadsınması olanaksız, gün gibi aydınlık, kendilerine özgü bir fizyonomileri olan, dar anlamda “toplumsal olgu”dan başka ad yakıştıramayacağımız olaylar aramaya girişelim. Son derece titiz ve kesin olan bu işlemi –belli bir tip olayın kalıcı ve kesin biçimde, kuşkuya ya da hataya yer bırakmaksızın, Dolayısıyla rastlanabilecek başka herhangi bir olaya indirgenmeden, hepsinden farklı bir gerçeklik ya da olgu niteliği taşıdığını bulup çıkarma işlemi– gerilere giderek, son diyebileceğimiz bir gerçekliğe ulaşmakla uygulayabiliriz: Öyle bir gerçeklik düzlemi ya da alanı olmalı ki bu, kökten olduğundan, altında daha başka hiçbir düzlem bulunmamalı; tersine, tüm öteki gerçeklikler zorunlu olarak o temelin üstünde belirmeli”.*⁶⁰

Bu bağlamda kökten gerçeklik yaşam denen temelin üstünde belirlemektedir. Naci İspir'in ifade ettiği gibi; ben, diğer benler ve şeylerle birlikte varoluş kazanmaktadır. Yani ben, bir ortamda ya da çevrede diğer benlerle birlikte yaşamaktadır.⁶¹ Fakat tek tek bireylerin kökten yaşantısı içerisinde, Yurtseven'in belirttiği gibi, “Çevremizde yer alan herhangi bir şeyin tek başına, mutlak ve soyut nitelikte bir varlığı bulunmamaktadır; hepsi somut bir şekilde düşünen birey adına vardılar ve kişisel bir yaşamın da bir parçası durumundadırlar.”⁶² Kökten gerçeklik aynı zamanda insanın toplum içerisindeki yaşantısı ve diğer şeylerle olan bağlantısını da kolaylaştırmaktadır. Öyle ki kökten gerçeklik, bireyler için her ne kadar öznel ve gizli olsa da, kökten gerçeklikle yaşantıda tecrübe edilen olgular, toplumsal alanda insanlar arası düzeni sağlamada temel olmaktadır. Şöyle ki her insanın parmağı kesildiğinde duyduğu acı aynıdır. Aynı ayrı duyulan bu acı hissi insanlarda bir acı hissini tecrübe edilmesine olanak sağlayacaktır. Bu da toplumda genel bir acı olgusunu oluşturmaktadır. M. Semih Karaca'nın ifadesiyle, “Ortega'ya göre bir başkasının yaşamını değerlendirirken de kendi kökten gerçeklik olan yaşamımız üzerinden değerlendirme yaparız.”⁶³ Ne var ki bu

⁶⁰Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 53.

⁶¹Naci İspir ve Gülhanım Küçükalkan, “Ben ve Öteki İlişkisinde İnsan ve Diğerler”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı 5, 2013, s. 3.

⁶²Seda Yurtseven, “Jose Ortega Y. Gasset'nin İnsan ve Tarih Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 24.

⁶³M. Semih Karaca, “Ortega y Gasset' Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi”, **International Journal of Humanities and Education**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, s. 156.

değerlendirme, diğer yaşamları veya başka benleri anlama çabasından öteye geçmemektedir.⁶⁴

İlk kökten gerçeklik yaşamdır, fakat yaşamın anlaşılması için insana ihtiyaç vardır. Yaşamın anlaşılması, başka benlerin olduğu gibi yaşamdaki diğer şeyleri de anlamayı istilzam etmektedir. Öyle ki insan dışında kalan şeylerde de bir gerçeklik alanı mevcuttur. Fakat bu gerçeklik alanının, ancak kişinin kökten gerçeklik zemininde anlaşılması mümkün olur. Dolayısıyla bütün gerçeklikler bu gerçekliğe dayanmaktadır. Dünyaya yönelen insan, nesnelere üstünlüğünü kabul etmemektedir. Bu nedenle insan, yaşadığı dünyayı kendi fikirleri ışığında şekillendirmeye çalışmaktadır. Başkasının kökten gerçekliğine şahit olmak için, karşıdaki kişinin kökten gerçekliğini göstermesi icap etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Gülhanım Küçükalkan şunu söyler:

“İnsan yaşamlarını ve ortamını oluşturan her şeyi hesaba katmadan, onların gerçekliklerini de kabul etmeden insanın varoluşunu gerçekleştirme düşünülemez. İnsan yaşamını mümkün ve anlamlı kılan şeyin, insanın kendi gerçeklikleriyle birlikte ortamını oluşturan tüm diğer gerçeklerinde farkında olmasından geçtiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.”⁶⁵

Dolayısıyla, insanın kendi varoluşunu gerçekleştirebilmesi için, insan yaşantısına ve çevresine dair bütün olanakların gerçekliği kabul edilmelidir. Çünkü insan, kendisi ve çevresinin toplamından, kendi kökten gerçekliğinden oluşmaktadır. Bu bağlamda kökten gerçeklik en temel gerçekliktir. Kişi için bu gerçekliğin var olabilmesi, onun yaşamında bulunmasını gerektirmektedir. Nitekim insan yaşamı kökten gerçekliktir. İnsanın bu gerçekliği, onun kökten yalnızlık temelini oluşturmaktadır.

1.2.6. Kökten Yalnızlık

Kökten yalnızlık ilk bakışta Ortega'nın insanı toplumdan ya da diğer şeylerden soyutlaştırdığı bir kavram gibi gelebilir, fakat öyle değildir. Kökten yalnızlık, her insanın kökten gerçekliği olan yaşamının bir niteliği olarak bulunmaktadır. Kökten yalnızlık insan dışında başka hiçbir şeyin olmamasından gelmemektedir. Tam aksine insanın dışında, içindekilerle beraber büyük ve sonsuz bir evren bulunmaktadır. Ortega için asıl mesele burada başlamaktadır. İnsan kendi kökten gerçekliğinde, diğer var olanlarla beraber yapayalnızdır. İnsanın yalnız olması tek olduğu anlamına gelmez ve

⁶⁴Naci İspir ve Gülhanım Küçükalkan, ““Ben” ve “Öteki” İlişkisinde İnsan ve Diğerleri”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı 5, 2013, s. 4.

⁶⁵İspir ve Küçükalkan, **a.g.m.**, s. 8.

insan diğer bütün var olanlar içinde tek değil ama yalnızdır.⁶⁶ İnsanın var olmasıyla beraber başlayan yaşamı bir süre sonra insana şunu fark ettirir: İnsan, yaşamını sahiplendikçe kökten yalnızlığını görecekler. İnsan bu dünyaya geldiğinde, ondan öncekiler gitmişlerdir. Yenileri geldiğinde de o gitmiş olacaktır. Dolayısıyla insan kendi başına yaşamak zorundadır ve insan ancak kökten yalnızlığında kendi kökten gerçekliğine ulaşabilir.⁶⁷

İnsan her ne kadar kökten yalnızlık içinde olsa da içinde bulunduğu topluma karışma ihtiyacı hissetmekte veya arkadaşlık arayışı içine girmektedir. Bu, insanın kendi yalnızlığından sıyrılma isteğinin bir tahayyülüdür. Bu isteğiyle o, diğer insanlarla bütünleşme yöneliminde bulunmaktadır. İnsanın bu tutumundaki amacı bir başkasının yaşantısını benimseyip, kendi yaşantısından ona bir parça vermektir. Ne var ki insan, yaşantısını bir başkasına devredemediğinden dolayı bir başına yaşamak zorundadır. Buna rağmen insan hep bir telaşla toplum içerisinde yaşamaya devam etmektedir.⁶⁸ Ortega için bu telaşların en değişik olanı, dostluk; en yüce olanıysa aşktır. Gerçek aşk, iki farklı kökten yalnızlığın değiş tokuş etme uğraşından başka bir şey değildir. Burada amaç, yaşamını kendi yaşamıyla aynı potada eritecek bir eş aramaktır.⁶⁹ Dostluk ise, dostum denilen kişiyle, simgesel bir bütünleşme içinde olmaktır; kalplerin bir olması, nerede olunursa olsun ruhun aradaki mesafeyi kapatmasıdır. Ortega'ya göre, birisine; "... 'Bana güven; senin yanındayım,' derken anlatmak istediğimiz biraz da budur; yani senin inandıkların benim de inandıklarımıdır, seni her zaman destekleyeceğim."⁷⁰ İşte bu, kalplerin birliği anlamına gelir. Dostluğun değişik oluşu, bu bütünleşmeden gelmektedir. Halbuki her iki hissiyatta da unutulmuş bir şey vardır ki, kökten yalnızlık, benim yaşamımın veya yaşantısının kendine özgü oluşu ve beni özünde yalnız kılmasıdır.

Yaşam bir başkasına aktarılamayan kökten yalnızlıktır. Her insanın sorumluluğu kendi yaşamını yaşamaktır. Bir insan yaşama uğraşında başka bir insanın yaşama uğraşını alamaz. Dişi ağrıyan bir insan ağrısını kendisi çekmek zorundadır; 'yanındayım' diyen onunla aynı acıyı duyamaz. Kişi, ağrısının bir parçasını bile bir

⁶⁶Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 62.

⁶⁷ Gasset, **a.g.e.**, s. 63.

⁶⁸Seda Yurtseven, "Jose Ortega Y. Gasset'nin İnsan ve Tarih Anlayışı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 26.

⁶⁹ Gasset, **İnsan ve Herkes**, s. 64.

⁷⁰Jose Ortega Y Gasset, **Sevgi Üstüne**, Yurdanur Salman (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 12.

başkasına aktaramaz. Bir başkasının vekâletiyle de duygularını aktarmaz. İnsan dünyada yönünü bulabilmek için bir başkasını atayamaz. Öyle ki insanın mantıklı olup olmaması ya da bir şeye inanıp inanmaması o kişiye özgü olan bir şeydir. İnsan bunları ancak tek başına yapmalıdır. Bir başkası onun delegeesi değildir. Alışlagelmiş şeyler de bu duruma dâhildir. Sözelimi basit bir matematik işlemi ilk bakışta pat diye söylenmiş gibi gelebilir, fakat şöyle bir düşünüldüğünde bu basit işlemi idrak edebilmek için insanın kendi başına kökten yalnızlığında bunu düşünüp doğrusunu veya yanlışlığını netleştirmesi gerekmektedir. Bu da demek oluyor ki kişinin istekleri, kararları duyularını doğrultusunda gerçekleşmektedir. İnsanın kökten gerçekliği, dar anlamıyla birisinin yaşamını, bir başkasına aktaramamasından gelmektedir.⁷¹ Dolayısıyla kökten yalnızlık, yaşanan duyguların bir başka insana birebir aktarılamama durumudur. Nihai olarak, kişi kökten gerçeklik içerisinde yaşamında edindiği deneyimleri bir başkasına aktaramadığı zaman, karşısındaki kişinin deneyimini kendisi gibi tecrübe edemediğini anladığı anda ortaya çıkan şey, kökten yalnızlıktır.

---

⁷¹Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 60.

İKİNCİ BÖLÜM

JOSE ORTEGA Y GASSET'E TARİHSELLİK VE İNSAN

2.1. TARİHSELLİK

Ortega'nın insanı içinde ele aldığı tarih konusuna geçmeden önce tarihin tanımına ve gelişimine değinmemiz gerekmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in ifade ettiği üzere tarih, Yunanca masal ve hikâye gibi anlamlara gelen '*historia*' kelimesinden gelmektedir. Ayrıca Arapçaya '*üsture*' olarak geçmiş ve ilk zaman hikayeleri şeklinde söylenmektedir. Bu noktada tarih geçmişe ait olandır. Zira yaşanmış olanın tarihi vardır; olmakta ve olacak olanın tarihi ise yoktur.⁷²

Ortega'nın düşüncelerinin temel hatlarını oluşturan tarih, onun insan antropolojisini de biçimlendirmektedir. Ortega; tarihi, insan eylem dizilimlerini şekillendiren sistematik bir bilim olarak görür ve şöyle der: "Tarih insan yaşamlarının nasıl olduğunu incelemeyi amaçlar. İnsana özgü olan şey, insanın yaşamıdır."⁷³ Tarih, insan ve yaşamı ortak paydada bulundurandır. İnsan eylemlerinden oluşan yaşam, ancak zamansallık düzleminde ve tarihsellik içerisinde ortaya çıkabilir. Çünkü insan, edindiği ve edineceği yaşam deneyimlerini tarih içerisinde gerçekleştirebilir ve oluşturduğu bu tarihi sürekli yanında taşımaktadır. Ortega, insan ve tarih arasındaki ilişki için *Sistem Olarak Tarih* eserinde şunları dile getirmektedir: "Sözün kısası, insanoğlunun doğası yoktur... Tarihi vardır. Ya da aynı kapıya çıkan: Doğa ile nesnelere arasında ne ilişki varsa –gerçekleştirilmiş işler olarak– tarih ile insan arasında da aynısı vardır."⁷⁴ Başka bir ifadeyle insan nesneden farklı bir varlıktır ve nesnelere varlığı önceden belirlenmiş olduğundan, nesnelere bir doğaya sahiptirler. Ne var ki insanoğlu yazgısı tamamlanmamış bir şekilde dünyaya gelmektedir. Yaşam konusunda değindiğimiz gibi, insan yaşamı, senaryosunu kendisinin yazdığı bir dramadır ve edimler dizininden oluşmaktadır. Yurtseven'in de belirttiği üzere:

"İnsan varoluşunu idrak etmenin en önemli aracı onun geçmişini ve tarihini göz önünde bulundurmadan geçmektedir. Yaşamı önceden hazır ve verili bir biçimde sunulmamış bir varlık olarak insanın özü, yapısı ve kişiliği tarihsel ortamı"

⁷²Hilmi Ziya Ülken, **Felsefeye Giriş 2**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 26.

⁷³Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 60.

⁷⁴Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 39.

*içerisinde şekil kazanmaktadır, yani insan yaşamının gerçekliği ve zamansal bir değeri bulunmaktadır”.*⁷⁵

İnsan kendi deneyimlerinin diyalektik dizini içinde yaşayan ve tamamlanmamış bir varlıktır. İnsan ‘olma halinde’ ve ‘olduğundan dönme halinde’ tarihsel bir yaşam sürmektedir. İnsanın olma veya olma yolundan dönme durumu şu şekildedir; insan, çevresinin ona sunduğu koşullar karşında kendisine bir yaşam programı dizayn etmektedir. İnsan, hazırladığı bu programla sürekli değişime uğramaktadır. Öyle ki Ortega için insan, bugününü dününden farklı kılacak şekilde bir yaşam programı oluşturmaktadır. Yeni program bir öncekinden hem farklı hem de ondan izler taşımaktadır. Nitekim insan, ikinci programı birinci programı göz önüne alarak tasarlamaktadır. İnsan, yaşamında önceden olmuş şeylerden kaçınmaktadır. Bu da insanı, ‘olma halinde’ ve ‘olduğundan dönme halinde’ geçmişini biriktiren bir canlı yapmaktadır.⁷⁶ İnsanın özünü oluşturan, geçmişiyile beraber onu takip eden ve ardından gelen deneyimler dizinidir. İnsan tarihsellik sürecinde edindiği deneyimler dizinini sürekli biriktirerek yaşar ve geleceğini buna göre şekillendirir. İnsan, yaşam tecrübelerinden ders çıkartan bir varlıktır ve böylece yaptığı hataları bir daha yapmamaktadır. İnsan dün yaşadığı şeyi bugün yaşamayacaktır. Ortega, “Edindiği yaşam deneyimleri insanın geleceğini daraltır. İlerde ne olacağını bilmesek de ne olmayacağını biliriz. Geçmişimizi göz önüne alarak yaşarız biz”⁷⁷ der. İnsanın bu şekilde yaşaması ise onu özgün bir varlık yapmaktadır.

İncelenmesi gerekenin altında, insanın tüm geçmişi boyunca uzanan özgün varlığı yatmaktadır. İnsan, başına gelenler ve yaptıklarıdır. Başına başka şeyler gelmiş veya onun tarafından yapılmış olabilir, ama gerçekte başına gelen ve onun tarafından yapılan şeyler, sahip olduğu her şeyi bir başıboş olarak sırtında taşıdığı amansız bir deneyimler yörüngesini oluşturmaktadır. İnsan, varoluş yolculuğunda önemli bir göçmendir ve bu nedenle, onun olma yeteneğine sınır koymak anlamsızdır. Doğası olmayan birini karakterize eden bu başlangıçtaki olasılıkların sınırsızlığında, rotasını çizebileceği tek bir sabit, önceden belirlenmiş ve verili çizgi, yalnızca bir sınır öne çıkar: Geçmiş. Zaten

---

⁷⁵Seda Yurtseven, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan ve Tarih Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 76.

⁷⁶Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 37–38.

⁷⁷Gasset, **a.g.e.**, s. 39.

hayatta kazanılan deneyimler insanın geleceğini daraltır. İnsan geçmişe göre yaşar.⁷⁸ Geçmiş onun için bir çerçevedir ve bu çerçevenin içeriğini deneyimler doldurmaktadır. Bu deneyimlere göre hareket etmek geleceğe sınır koymak demektir. Bu nedenle insanın sahip olduğu şey, geçmişinden dolayı, doğası değil tarihtir. İnsan bir tarih içerisinde var olur ve tarih, insanı bütün yönleriyle inceleyecek olan sistematik bir bilimdir. Ortega tarih ile ilgili şunları ifade eder:

*“Tarih, yaşamımız olan temel gerçeğin sistematik bilimdir. Dolayısıyla, içinde yaşadığımız en kesin güncelliğin bilimdir. Eğer güncelliğin bilimi olmasaydı, konusu saydığımız şu geçmişi nerede arayıp bulabilirdi ki? Onun tersi, yani alışlagelmiş olan, geçmişi mazide kalmış, soyut ve gerçekdışı bir şeye dönüştürmek anlamına gelir, oysa geçmiş bizim bugünümüzü ayakta tutan canlı, etkin güçtür. Uzaktan etki diye bir şey yoktur. Geçmiş ta uzaklarda, mazide değil, buracıkta benim içimdedir. Geçmiş benim -yani, benim yaşamımdır”.*⁷⁹

Tarihsellik insan ve yaşamın iç içe geçtiği yerde başlamaktadır. İnsan ancak zamansal bir düzlemde tarih içerisinde var olmaktadır. Ortega'nın tarihi bir sistem olarak irdelemesi tarihin, insan ve yaşam bağlamındaki bütün öğelerle bir örümcek ağı gibi bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Tarih ve insanın birbirinden kopma durumu veya farklı kümeler içerisinde işlenmesi söz konusu bile değildir. İnsan, tarih içerisinde kendinden öncekilerin bayrağı getirdiği noktadan devralıp kendinden sonrakine iletme çabasıdadır. Bu çaba, tarihsel alanda yapılmaktadır ve bu bir süreklilik ve ilerleme halidir. Zira dünyaya her gelen insanın sıfırdan başlaması olanak dahilinde değildir. Dolayısıyla insan, tarihini sürekli heybesinde taşımaktadır. Bu noktada insanın canlı, hareketli, değişen ve biriktiren bir varlık olması, onu tarih içerisinde dönemselsel olarak değişen ve biçimlenen üç aşamaya götürür. Ortega'nın sözleriyle:

“İnsanlık tarihi boyunca dönemselsel olarak ve giderek daha karmaşık ve yoğun biçimlerde yinelenen üç ayrı aşama görülür: 1. İnsan kendini yitmiş, çevresindeki şeylere gömülüp batmış gibi duyar; ötekileşme'dir bu. 2. İnsan güçlü bir çabayla kendi iç dünyasına çekilerek çevresindeki şeyler ve onlara egemen olma olasılığı üstüne fikirler oluşturur; bu benliğine dalma'dır. Romalıların düşünsel yaşam dedikleri, Yunanlılar'ın theoretikós biosu, theoria sı. 3. İnsan yeniden dünyada belirerek önceden tasarlanmış bir plana göre harekete geçer; bu da eylem, aktif yaşam, praxis'tir. Dolayısıyla, eylemden, ancak daha önce insanın

⁷⁸Jose Ortega Y Gasset, **Man Has No Nature**, <https://antilogicalism.files.wordpress.com/2017/07/man-has-no-nature.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022), s. 3.

⁷⁹Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 120.

*tefekküre dalması oranında söz edilebilir; bunun tersi de geçerlidir, benliğe dalma gelecekteki eylemi tasarlamaktan başka bir şey değildir”.*⁸⁰

Ortega, insanın tarihsel oluşumunu ayırdığı üç aşamayı sırasıyla açıklayacak olursak; ilk olarak insanın kendine uzaklaştığı ötekileşme aşamasından başlamalıyız. Ötekileşme, yaşamın insanın kendisinden kaynaklanmayan nesnelere bağlı olmasıdır. İnsanın en belirgin niteliği olan benliğe dalmayı kaybetmesi, insanın, yaşantısında bulunan inançlarının, korkularının, nefretlerinin, değerlerinin doğruluğunu ve yanlışlığını ayırt edememesine sebep olmaktadır. Öyle ki insan ötekileşme halinde bir serserim veyahut uyurgezer gibidir. Ortega insanın ötekileşme durumuna hayvanlar üzerinden örneklerle açıklık kazandırmaktadır. Ortega’ya göre bir hayvanın çevresine verdiği tepkiler, kendisinden değil ötekilerden kaynaklanmaktadır. Ortamın hayvana yaşattığı korku veya zorlamanın sonucu olarak hayvan, çevresine tepki göstermektedir. Böylece hayvanların kendi varlıklarının oluşumu kendisinden değil ötekilerden kaynaklanmaktadır. Hayvanın tutsak edilmesi, zorla oynatılıp gösteri yaptırılması, öteki şeyler tarafından kendi yaşamından uzaklaştırılması hayvan yaşamının ötekileşmesinden başka bir şey değildir. İnsanın ötekileşme durumunda, onu hayvandan ayıran tek nitelik, insanın istediği zaman nesnelere uğraşmayı bırakıp iç dünyasına dalabilmesidir. İnsanın ötekileşmeden kendini sıyıyıp iç dünyasına dalması ikinci aşama olarak görülür ve bu aşama ‘kendi benliğine dalma’ aşamasıdır.⁸¹

İnsan, kendisini nesnelere köleliğinden kurtarması ve ötekileşme durumundan çıkması için gerekli güce sahiptir. Bu güç, insanın en temel niteliklerinden biri olan kendi benliğine dalmadır. Ortega’ya göre insanın benliğine dalması için iki şeye ihtiyacı vardır. Bunlardan birincisi çevresindeki dünyayla ilgisi bir süreliğine kesmesi, ikincisi ise çevresindeki dünyayla ilgisini kestiğinde kendisine ait çekileceği bir alanın olmasıdır. Bu alanda insanın kendi içselliği olan kendi kendisidir. Bu alan değişikliği simgesel olmaktadır. İnsanın benliğe dalması, onun dışında kalan, dış dünyasındaki şeyler üzerinde tekrar düşünüp fikirler oluşturduğu yerdir. Yani insanın iç dünyasıdır.⁸² İnsanın benliğe dalma yetisi ona doğuştan verilmemiştir. Bu yeti için insanın çaba sarf edip iç dünyasına yoğunlaşması gerekmektedir. Nesnelere egemenliğinde olan insan,

⁸⁰Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 40–41.

⁸¹Gasset, **a.g.e.**, s. 35–36.

⁸²Gasset, **a.g.e.**, s. 37.

benliğe dalma çabasından sonra iç dünyasından çıkar ve önceden sahip olmadığı kendi kendisiyle, dış dünyanın ortam koşullarını kendi fikirleriyle biçimlendirmektedir.⁸³ İnsanın kendi fikirleriyle ortam koşullarını biçimlendirmesi onu eylem aşamasına taşımaktadır. Ortega eylem hakkındaki görüşlerini *İnsan ve Herkes* adlı eserinde şu şekilde ifade etmektedir:

*“Çünkü insanın yazgısı her şeyden önce eylem’dir. Düşünmek için yaşıyor değiliz, tersine, düşünmemiz yaşamayı başarabilmek içindir. Bu, benim görüşümce, tüm felsefe geleneğinde kökünden karşı çıkılması gereken temel bir nokta; düşünce’nin, bu sözcüğün yeterli sayılacak her anlamında, insana bir seferde sonsuza değin sunulmuş olduğunu, tıpkı kuşa verilen uçma, balığa verilen yüzme yetisi gibi, kullanılmaya ve uygulanmaya hazır kusursuz bir yeti ya da güç olarak insanın istediği anda onu el altında bulabileceğini yadsımaya hemen şimdi karar vermeliyiz”.*⁸⁴

İnsan olmayı düşünen bir hayvan olarak gören Descartes’ı bu konuda eleştiren Ortega, insanın temel özelliğinin düşünmekten ibaret olmadığını ifade etmektedir. Ortega için düşünce, insana doğuştan verilen ve sonsuza değin sürecek bir armağan değildir. İnsan düşünmek için yaşamamakta, insan yaşamını devam ettirmek için düşünmektedir. Tıpkı balığa doğuştan verilen yüzme yetisi gibi insan da düşünme yetisini kuşkusuz ve hazır kullanacaktır.⁸⁵ Hâlbuki insanın, bir balık veya taş gibi doğası bulunmamaktadır. İnsan, edinimler dizininden oluşturduğu bir tarihe sahiptir. Dolayısıyla insanın yetisi eylemdir ve insan düşünen değil eyleyen bir varlıktır. İnsan tarih içerisinde dönemsel olarak yenilenen bahsi geçen üç aşamadan geçmektedir. Ortega, insanların tarihsel süreçteki oluşumları açıklarken dönemsel olarak geçireceği bu üç aşamaya açıklık getirmiştir. Ortega, buna ek olarak geliştirdiği kuşak kuramıyla insan yaşamının tarihsel gelişimini incelemeye devam etmektedir.

İnsanın kökten gerçekliğini anlamının yolu tarihtir. Tarihin oluşumu, insanın, çevresinden gelen etkilere verdiği tepkilerle oluşmaktadır. Bu tepkiler sonucu tarihsel kuşaklar meydana gelmektedir. İnsan yaşamına kuşak adını veren Ortega, tarihsel kuşakların kendinden bir önceki tarihsel kuşağın birikimini alıp, kendinden sonraki tarihsel kuşağa iletmek uğraşında olduğunu söylemektedir. Tarihsel kuşaklar, geçmiş ve gelecek arasında şimdilerin birikmesinden oluşan bir köprü niteliğindedir. Ortega’nın tarihsel kuşak kuramı insan yaşamının beş parçaya bölünmesinden oluşmaktadır. İlk

⁸³Jose Ortega Y Gasset, *İnsan ve Herkes*, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 38.

⁸⁴Gasset, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁵Gasset, *a.g.e.*, s. 41.

dönem; doğumdan on beş yaşına kadar süren ‘tarihsel olmayan’ sadece biyolojik yaşamın sürdürüldüğü dönemdir. İkinci olarak on beş ile otuz yaş aralığını kapsayan, insan fikirlerinin oluştuğu, olguların ve bilgilerin edinilmeye başlandığı dönemdir. Ortega, ikinci dönemin yaş skalası içinden yirmi altıncı yaşa dikkat buyurmuştur, kesin yaşam süresi içerisinde, önemli düşüncelerin farkında olmadan temellerinin atıldığı yaş olarak görmektedir. Öyle ki birçok önemli düşünürün yaşamına bakıldığında kritik fikirlerinin ilk olarak yirmi altı yaşında filizlenmeye başladığı görülmektedir. Bu döneme kadar olan süreç alıcılarımızın açık olduğu dönemdir. Bu süre zarfında öğrenilenler artık pişme aşamasına gelmektedir. Kişinin kendisini keşfetmesi, inançlarını şekillendirmesi ve anlamların belirginleştirilmesi bu dönem içerisinde oluşmaktadır. Üçüncü dönem ise, otuz yaşından başlayıp kırk beş yaşına kadar devam etmektedir. Bu dönemde daha çok yetişkin insanların dünyayı yönetme ve şekillendirme çabası görülmektedir. Burada hareket ve eylem ön plandadır. Bunun hemen ardından, kırk beşten altmışa kadar dördüncü dönem takip etmektedir. Bu yaş aralıkları siyasi ve otoriter alanlarının yönetildiği yaşlardır. Bilim, toplum ve dünyadaki otoriteyi kırk beş ve altmışlı yıl kuşakları biçimlendirmektedir. Son olarak altmıştan başlayıp yetmiş beşe kadar olan ki beşinci dönem bulunmaktadır. Beşinci dönem, insanın artık dinginliğe ulaştığı piştiği tarihsel dönemdir. Bu dönemde kişi eylemsel olarak diğer dönemlere göre daha pasif durumdadır. Bu dönem, hareketten ziyade öğüt veren, yol gösteren kuşak aralığıdır.⁸⁶ Bu tarihsel kuşaklar kuramı sayesinde insanın tarihselliği sistemli şekilde incelenebilmektedir. Işık’ın ifade ettiği gibi, “Ortega için sistem kavramı, bütünleştirme, temellendirme, kapsadığı tüm öğeleri birbiriyle ilintili olan bir ilkesel ağdır. Gerçek, sistemdir; yaşam ise radikal gerçektir, Dolayısıyla yaşam sistemdir ve tarih içinde oluşmuştur.”⁸⁷ İnsan kuşaklarını oluşturan süreç tarihtir. Kuşaklar tarih sayesinde varlığını sürdürmektedirler. Tarih, insanların yaşam öyküsüdür. Bu yaşam öyküsü sadece bireyler için değil kuşaklar ve topluluklar için de geçerlidir.⁸⁸ Bireysel ve toplumsal yaşamlar ancak tarihsellik sayesinde daha açık, saydam ve anlaşılır olabilmektedir. Bu konuyla ilgili Félix Marti-Ibanez şu ifadelerde bulunmuştur:

---

⁸⁶Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 356–357.

⁸⁷Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. xi.

⁸⁸Gasset, **a.g.e.**, s. xi.

*“Bireysel yaşam, Ortega için tarihseldir: ‘Yaşam ancak tarihsel nedensellik ışığında biraz saydam hale gelir’, yani daha önce bir insanın veya ulusun ne yaptığının bilgisiyle. Ve tarihin dokusu kuşakların dokusudur; on beş yıldır süren inançlar, düşünceler, töreler, geleneklerle belirlenmiş yaşam biçimleridir. ‘Bir kuşak, belirli bir yaşam biçiminin egemen olduğu on beş yıllık bir süredir. Öyleyse kuşak, gerçek tarihsel kronolojinin somut birimidir ya da başka bir söyleyişle, tarih kuşaklarla seyahat eder ve ilerler.’ Her tarih kuşağı temel bir tarihle belirlenebilir ve belirleyici yıldan yedisi önce yedisi sonra olmak üzere on beş yıllık ‘tarihler bölgesi’nden oluşur”.*⁸⁹

Dolayısıyla tarih bize hazır olarak verilmemiştir. Tarih; tekli bireylerin birleşmesinden oluşan çoklu kuşakların, ilerlemesinin ve değişmesinin toplamından meydana gelmektedir. Ortega için tarih demek, yaşamımız olan temel gerçekliğin sistematik bilimi demektir.⁹⁰ Ortega’ya göre tarih, her dönemde insanları anlamaya çalışmakta ve onları haklı çıkarmaktadır. Tarih, görüşlerin değişkenliğini almakta ve her döneme tam anlamını vermeye ve her dönemde ebedi gerçeği keşfetmeye çalışmaktadır.⁹¹ Zira insan, hem kendinden uzaklaştırdığı hem de bir ip gibi kendisine doğru çektiği tarihsellik sistemi içinde kendini bulmaktadır. Ortega, insanın tarihsellik boyunca yapıp etmelerini, tarih sistemiyle incelemesi onun felsefesinde insana ve insan antropolojisine verdiği önemi bizlere sunmaktadır.

2.2. ANTROPOLOJİ

Ortega’nın felsefi antropolojisine geçmeden önce, antropoloji ve antropologların ne olduğu ve antropolojinin gelişimine değinmek gerekmektedir. William A. Haviland antropolojiyi şu şekilde tanımlar: “Antropoloji, dünyanın her yerinde, tarih boyunca yaşamış ve hala yaşayan insan toplumlarının incelenmesidir. Bu bilim dalı, insanları birbirinden farklı ve benzer kılan her şeyle ilgili güvenilir bilgi üretmeye çalışır.”⁹² Antropolojinin bu genel tanımından yola çıkacak olursak; Ortega’nın, bir tarih sistemi sayesinde insanın yapıp etmelerini inceliyor olması, onun antropoloji bilimiyle olan bağıını göstermektedir. Dahası Ortega, antropologlar gibi, tarih boyunca yaşamış ve yaşayan insan ve insan topluluklarının yaşam öyküsünü, varlık yapısını ve insana dair

⁸⁹Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 358–359.

⁹⁰Bahri Ata (ed.), **Avrupa’nın Öğretmeni Jose Ortega Y Gasset; Peyzaj Pedagojisi’nde Geleceğin Eğitime**, Ankara: Pegem Yayınları, 2020, s. 9.

⁹¹Philip Turetzky, **What is Philosophy?** By José Ortega Y Gasset https://www.academia.edu/4009888/Outline_of_Ortega_Y_Gasset_What_is_Philosophy, (Erişim Tarihi: 03. 06.2022), s. 3.

⁹²William A. Haviland ve diğerleri **Kültürel Antropoloji**, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008, s. 52.

sorunları titizlikle incelemekte ve kendi felsefi antropolojisini oluşturmaktadır. Takiyettin Mengüsoğlu bu konuyla ilgili şunları ifade eder:

*“Yüzyılımızın son elli yılı içinde felsefe insana, onun varlık-yapısında ortaya çıkan problemlere, kozmostaki yerine yönelmiştir. Yüzyıllardan beri bilim ve felsefe ile uğraşan, her alanda inceden inceye araştırmalar yapan insan, kendisini unutmuşa benziyordu. İnsan ilk kez çağımızda kendisine, kendi problemi ve fenomenlerine dönmüş, kendi kendisini özel bir felsefe dalının araştırma alanı yapmıştır. Biz felsefenin bu dalına “felsefi antropoloji” adını veriyoruz”.*⁹³

Ortega'nın felsefi antropolojisi, modernitenin ortaya koyduğu insan kaygılarının çoğuna derin bir katkı sunuyor. En önemlisi, onun felsefi düşüncesi, tüm felsefi sistemlerin ve okulların alakasız hale gelmemek için bir araya getirmek zorunda olduğu zaman sınavını geçmiştir. Ortega'nın düşüncesinin tarih araştırmalarına yaptığı en önemli katkı, tarihi, tarihsel olaylar olarak sınıflandırılan kolektif zaman blokları olarak değil, bireylerde tezahür ettiği şekliyle farklılaşmanın doğasına inerek sunmaktır. Ortega, insanın doğasına –daha doğrusu var olan insan türlerine– odaklanarak tarihi en temel bileşenlerine ayırmayı başarmaktadır. Dolayısıyla Ortega'nın tarih felsefesinin farklılaşmış kişilere dayanması şaşırtıcı değildir. Ortega'nın çalışmalarında yalnızca bireycilikten söz edilmesi, insan varoluşunun temeli olarak yaşam fikrine işaret etmektedir. Yaşam her zaman biyografik olduğu için –varoluşsal canlılığın bir anlatısı– dikkat biyolojiye değil varoluşsal yaşama verilmektedir. Kökten gerçeklik olarak yaşam budur.⁹⁴

Takiyettin Mengüsoğlu *İnsan Felsefesi* adlı eserinde felsefi antropolojinin gelişimi konusunda açıklamalarda bulunmuştur: Diğer felsefe dalları gibi felsefi antropolojinin de uzun bir gelişim tarihi bulunmaktadır. Zira felsefi antropoloji bir disiplin olarak yirminci yüzyılda filizlenmiştir. Bunun sebebi felsefe tarihinde, felsefi antropolojinin sorduğu soruları, diğer felsefe dalların da sorulan sorulardan ayırma gereği görülmemiş olmasındandır. Felsefi antropolojideki bu sorular özel bir problem alanı olarak ayırt edilmemiş, aksine felsefenin diğer dallarıyla birlikte incelenmiştir. Bu durum yüzyılımızın sonlarına doğru bu şekilde ilerlemiştir.⁹⁵ Yirminci yüzyılın Alman düşüncesinde, bağımsız bir bilim olarak ortaya çıkan felsefi antropoloji; insan ve insanın varlık koşulların, dünyadaki yerini, yapısının, birbirleriyle olan ilişkilerinin,

⁹³Takiyettin Mengüsoğlu, *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015, s. 19.

⁹⁴Pedro Blas González, “Ortega y Gasset’s Philosophy of History”, *Disputatio*, 2018, Cilt 7, Sayı 8, s. 7.

⁹⁵ Mengüsoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

ahlaki, etik ve politik değerlerini, içinde barındıran sorunları ele almaktadır. Antropolojik soruların evrensel ve etik bağlamda olması gerekmektedir. Felsefi antropoloji; ‘İnsan olmanın anlamı nedir?’ ya da ‘Şeyler düzeni içinde insanın yeri nedir?’ gibi insanın varoluşsal yönüne dikkat çeken bir disiplindir. İnsanın varoluşuna ait sorular bu sorular, cevaplarının tarihsel ve kültürel olmasından dolayı insan yaşamının tarihsel boyutunu zorunlu olarak içermektedir.⁹⁶ Ayrıca Ortega’nın 1905’te Almanya’ya gitmesi, felsefesinin antropolojik alana doğru yönelmesini sağlamıştır.

2.3. İNSAN

Felsefe tarihi boyunca en çok irdelenen konular arasında yer alan ‘insan’ konusu birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Tarih boyunca ‘insanın ne olduğu?’ sorulmuş ve bunun üzerine cevaplar aranmıştır. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında insan konusu felsefenin merkezine alınmıştır. Felsefi ilgi kozmolojiden yönünü bir anda insan ve insan yaşamına yönelik soruların cevaplanmasına çevirmiştir. Böylelikle, felsefe alanına insan odaklı hümanizm hâkim olmaya başlamıştır. İnsan felsefesi alanına özellikle sofistler ve Sokrates öncülük etmiştir.⁹⁷ İnsanı her şeyin ölçüsü olarak alan sofist Protagoras’a göre insan tek başına yetersizdir ve ancak diğerleri ile iş birliği içinde olursa kendisine yetebilecektir.⁹⁸ Bu görüş genel olarak sofistlerin insan merkezli bir düşünce sistemi içinde olmalarından kaynaklanmaktadır. Ahmet Cevizci’nin *Felsefe Tarihi* eserinde ifade ettiği üzere; insan felsefesi alanında felsefe tarihi boyunca kilit noktasında yer alan en önemli isim şüphesiz ki Sokrates olmuştur. Öyle ki insan felsefesi olarak, Sokrates’ten önce (*presokratikler*) ve Sokrates’ten sonra olmak üzere felsefe tarihi ikiye ayrılmıştır. Bütün felsefe tarihi boyunca, insan felsefesi alanında nerdeyse bütün filozoflar doğrudan veya dolaylı olarak Sokrates’ten feyz almışlardır.⁹⁹ Sokrates için insan bir beden ve ruhtan meydana gelen, maddi ve manevi iki yönü bulunan birleşik bir varlıktır. İnsanın sadece bedensel yönünün ele alınması, insanı ruh bilincinden yoksun yapar. İnsanı insan yapan beden ve ruh bileşenidir. Sokrates insanın varoluş amacının ancak bu şekilde; ruh ve beden birliği içinde ele alınırsa ortaya çıkabileceğini ve kendi bilincinin farkına varacağını savunmaktadır. Bu bağlamda

⁹⁶Özlem Kaya Duva, “Kant’ın Felsefi Antropolojisi ve Çağdaş Felsefeye Etkileri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2010), s. 16.

⁹⁷Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Say yayınları, 2009, s. 63.

⁹⁸ Cevizci, **a.g.e.**, s. 66.

⁹⁹ Cevizci, **a.g.e.**, s. 71.

sorduğu sorular; ‘insanın amacı nedir?’, ‘insan varlığı, başka varlıkların yerine getiremeyeceği hangi işlevleri yerine getirmek durumundadır?’, ‘insana özgü olan faaliyet türü hangisidir?’¹⁰⁰ şeklinde insanın kendisini bilmesine yöneliktir. Yunan felsefesinden günümüze uzanan insana ilişkin sorular, insanın neliğinin ne olduğu ile ilgili olarak hem özne hem de nesne merkezlidir. Bu sorular temelinde Antik Çağ felsefesinde; felsefenin yönünü doğa felsefesinden insan felsefesine çeviren Sokrates olmuştur. Sokrates’in bütün felsefi çabası insan ve insan yaşamı üzerine gelişmiştir.¹⁰¹

İnsan merkezli felsefenin tarih içindeki gelişimi, Orta Çağ’da köklü bir değişiklik olmasa da ilerleme kaydetmiştir. Öyle ki, Hristiyan inancı insana yeni bir yaklaşım getirmiştir. Daha önceki dönemlerde insan, merkezi konumdayken daha sonra Orta Çağ ile bu konum Tanrı’yla birlikte ele alınmıştır. Sözelimi Protagoras’ın ‘insan her şeyin ölçüsüdür’ ifadesi yerini Augustinus’un ‘Tanrı her şeyin ölçüsüdür’ şeklinde değişime uğratmıştır. Augustinus bu ifadeyle, kendisinden önceki düşünürlerin insan merkezli görüşlerine eleştiride bulunmuştur. Ardından daha sonraki dönemlerde Montaigne; ‘Dünyada en önemli şey, kendi olmayı bilmektir,’ diyecektir. Rasyonalist bir filozof olan Descartes ise insanı ‘düşünen bir ben’ olarak irdeleyecektir. Öte yandan, 18. yüzyıl Aydınlanma döneminde insan konusu Romantik akımda yerini alacaktır. Bu akımın öncülerinden J.J. Rousseau, insanı ‘bağımsız ve özgür’, doğal durumda bir birey olarak betimleyecektir. Doğanın, insanı özgür ve mutlu bir birey olarak yarattığını, temelde insanın iyi ve ahlaklı olduğunu savunan Rousseau, insanı kötüleştirinin toplum olduğunu düşünmektedir. Rousseau, insanın toplum içinde doğallıktan kültürleşmeye doğru gidişinin, özünde iyi olan insanı kötüleştirdiğini kabul etmektedir. Rousseau’nun insanın doğallıktan kültüre doğru gidişatını irdelemesi aynı zamanda bize insanın tarihsel bir gelişimini sunmuştur.¹⁰²

Felsefi antropolojinin gelişmesine en çok katkısı olan Kant’tır. Kant’ın ‘insan nedir?’ sorusunun merkeze alınmasıyla insana ait bütün sorular bu çerçevede gelişme göstermiştir. Aynı şekilde Nietzsche’nin de insanla bütünleşen bir felsefesi bulunmaktadır. Nietzsche, bütün problemleri insan ve insan yaşamıyla doğrudan ilgili

¹⁰⁰Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Say yayınları, 2009, s. 76.

¹⁰¹Mustafa Cihan, **Jose Ortega Y Gasset’de İnsan ve Tarih Felsefesi**, Konya: Çizgi Kitapevi, 2010, s. 42-43.

¹⁰²Cihan, **a.g.e.**, s. 43-44.

olarak kavramaya ve değerlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Hegel de insanı birey olarak, yaşadığı ağ bağlamında kavramak istemiştir. Hegel için insanı yaşadığı ağ açısından incelemek, insanı aynı zamanda tarih içinde oluşan ve tarih içinde gelişen bir varlık olarak kavramaktır. Zira Hegel için insan, tarihin bir ürünüdür. Yirminci yüzyıldaki diğer varoluşu filozoflar gibi İşpanyol varoluşu filozof Ortega da, insan ve insan yaşamına ilişkin farklı sorunlara çözüm üretme çabasında olmuştur. Özellikle kendi döneminde, ülkesinin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik çöküşlerin ve i savaşların bunalım içerisine soktuğu İşpanyol halkına verdiği dersler ve konferanslarla onları anlamaya ve bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ortega'nın bu tutumu, onun insanı anlamaya yönelik çabasından gelmektedir.¹⁰³ Ortega ağın sorunlarıyla boğuşan bir hayat adamıdır. lkesindeki sorunları ayna tutup, onlar için daha yaşanılır şekle getirme çabasındadır. O, insanlar arası ilişkideki sorunları çözmeye çalışan bir düşünürdür. İnsan, onun felsefesinin en temelinde bulunmaktadır. Ortega için insan ve insan yaşamı çok değerlidir. Çünkü dünyadaki her şey, insanla ilintili olduğunda anlam kazanmaktadır. İnsan dünyada olup gelişen her şeyin en merkezinde bulunmaktadır. Var olan her şey insanla anlam kazanmaktadır. İnsanın var olmadığı yerde, insan dışı şeylerin varlığı veya yokluğu bir anlam ifade etmemektedir.

Tarih boyunca insanın varlığı hep irdelenmiş; insanın evredeki yeri ve ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Öyle ki İnsanın, yaşamına anlam katabilmesi için varoluşunu sorgulaması gerekmektedir. Ortega, 'insan nedir?' sorusunun cevabı için insanı bir bütün olarak tarih içerisinde tüm yönleriyle incelenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ortega insan ve insanın yarattığı sorunlara çözüm bulma uğraşı içerisindedir. O nedenle Ortega'nın felsefesini oluşturan bütün kavramlar, onun insan felsefesiyle doğrudan ilintilidir.

Ortega, insanın inceleme konusu olabilmesi için, onun bir bütün olarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada eleştirilerini ilk olarak, insanı neliğine ait soruları doğa felsefesiyle açıklamaya alışan Descartes'e yöneltmiştir. O, Descartes'in insanı 'düşünen ben' olarak tek yönlü incelemesini ve insanın diğer nesnelere arasındaki farkı sadece düşünmesinden ibaret olarak görmesini tenkit

---

¹⁰³Mustafa Cihan, **Jose Ortega Y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi**, Konya: izgi Kitapevi, 2010, s. 44-45.

etmektedir. Descartes'ın yaptığı 'moi-meme'i (ben kendim) açıklamak için 'res cogitans' (düşünen nesne) ile 'res extensa' (yer kaplayan nesne) ayrımında bulunmuştur. Descartes'ın bu ayrımı, nesneyi de boşlukta yer kaplayan beni de düşünen yapmaktadır. Yer kaplayan res'in düşünmesi veya düşünen res'in yer kaplamasının ne gibi sakıncaları olduğuna yönelik eleştirilere Descartes'ın vereceği cevap, düşünenin yer kaplayamayacağını, yer kaplayanın da düşünemeyeceğine dair bir açıklama şeklinde olmuştur.¹⁰⁴

Descartes'ın bu düalist anlayışına karşı çıkan Ortega, insanı tek ve bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, düşünenle yer kaplayan arasındaki bu ayrımın insanı soyutlamaktan başka bir şey olmadığını savunmaktadır. Ona göre:

*“İnsan kendi bedeni değildir, çünkü bedeni bir 'şey'dir; canı, ruhu, psike'si, bilinci de değildir, çünkü o da bir 'şey'dir. İnsan hiçbir 'şey' değildir, olsa olsa bir dramdır kendi yaşamıdır, her birimizin başına gelen ve her birimizde olaylardan başka bir şey olmayan, salt ve evrensel bir olay”.*¹⁰⁵

Yani insan; bedeni, ruhu ve zihniyle bir bütündür. Ortega'ya göre, “İnsan bedeniyle ve payına düşmüş olan ruhuyla yaşar. Her ikisi de -bedeni ve ruhu- ona en yakın olan, yaşamasını sağlayan aygıtlardır.”¹⁰⁶ İnsan bu bütün şekliyle yaşamdır. İnsanın ruh ve beden ayrımında bulunmak ve insanı 'res cogitans' olarak nitelendirmek onu eylemlerden oluşan yaşamdan soyutlamaktan başka bir şey değildir. Ayrıca insanı 'res' olarak ifade etmek onu, doğa bilimlerinin inceleme konusu yapmaya itmektedir. Halbuki bir kişinin 'doğası yoktur, bunun yerine tarihi vardır' ('has no nature but, instead, a history').¹⁰⁷ Eş deyişle insanın naturası diye bir şey yoktur; insanın tarihi diye bir şey vardır ki bu tarih insanın yapıp etmeleridir.¹⁰⁸ Öyleyse insanın diğer nesnelere gibi bir doğası bulunmamaktadır. Onun, eylemler dizininin oluşturduğu tarihi mevcuttur. İnsan hep bir şeyler yapar, yani eyleyen durumda olmalıdır. Çünkü insana verilmiş yaşam önceden tamamlanmamış şeklide ona sunulmaktadır. İnsan yaşamının içi boştur ve eylemler sayesinde bu boşluk doldurulur. İnsanın bütün uğraşı bu

¹⁰⁴Jose Ortega Y Gasset, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Kültür Yayınları, 2015, s. 19–20.

¹⁰⁵Gasset, **a.g.e.**, s. 26–27.

¹⁰⁶Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 60.

¹⁰⁷Jose Ortega Y Gasset, **Historical Reason**, Philip W. Silver (çev.), New York: Norton, 1984, s. 223, 118.

¹⁰⁸ Gasset, **a.g.e.**, s. 217.

yöndedir. Ne var ki bir taşın, bitkinin ya da hayvanın durumu bundan farklıdır. Onlara önceden tamamlanmış ve çözümlenmiş yaşamlar sunulmuştur. Sözgelimi taşın varoluşu başladığı anda onun sadece yapması gereken ağırlığını, sertliğini ve dünyanın merkezine doğru yerçekimi yöneltmekten başka bir görevi yoktur. Ya da hayvanın belirli sınırlar dahilinde içgüdüsel olarak davranış sergilemesi dışında başka yapacak bir şeyi yoktur. Çünkü onların yazgıları onlara önceden sunulmuş ve belirlenmiştir. Oysa insanın durumu şey'lerden farklıdır. İnsana sunulmuş tek yazgı hep bir şeyler yapar durumda olmasından ibarettir.¹⁰⁹ Taşa varlığı verilir; tarladaki bir taşın, olduğu şey olmak için savaşmasına ihtiyaç yoktur. Ne var ki olumsuz koşullara rağmen insan kendisi olmak zorundadır; yani her an kendi varlığını yaratmak zorundadır. Ona soyut var olma olasılığı verilir, ancak gerçeklik verilmez. Bunu saatlerce başarması gerekmektedir. İnsan hayatını sadece ekonomik olarak değil, metafiziksel olarak da kazanmalıdır. Ve tüm bunlar hangi nedenle? Zira insanın varlığı ile doğanın varlığı tam olarak örtüşmemektedir. Çünkü insan varlığı, kısmen doğaya benzer ve kısmen benzemez, aynı anda hem doğal hem de doğaüstü olan, yarı doğayla iç içe, yarı onu aşan bir tür ontolojik *kentaur* (sentor-yarı at yarı insan şeklindeki mitolojik varlık-) gibi tuhaf bir maddeden yapılmıştır. Dante onu, omurgasının bir ucu suda, diğer ucu kumda olan, sahile çekilmiş bir gemiye benzetirdi. Onda doğal olan, kendiliğinden gerçekleşir; herhangi bir sorun teşkil etmez. İşte tam da bu yüzden insan doğal yanını kendi gerçek varlığı olarak görmez. Onun doğaüstü yanı ise baştan beri ve kendiliğinden orada değildir; o sadece bir özlem, bir yaşam projesidir. Ve bunu gerçek varlığımız olarak hissederiz; buna kişiliğimiz, benliğimiz diyoruz.¹¹⁰ Başka bir ifadeyle bu proje, bizim gerçek varlığımız olduğunu hissettiğimiz, kişiliğimiz, egomuz dediğimiz şeydir.

Ortega için yapı ve değer bakımından farklı iki insan tipi bulunmaktadır. Kendisinin gerçekleştirmekten aciz, hep başkalarının yönlendirmesine ihtiyaç duyan ve değer yargılarından yoksun, tepkisel olan kitle insanı ve varlığının uğraşında bulunup gerçek bir çaba sarf edip, yüce ruhu bulunan, etkin, soylu nitelikli insan. Bu iki insan tipinin farkı kan bağı veya statüye bağlı değildir. İnsanın öz çabası, sorumluluğu ve

---

¹⁰⁹Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 57.

¹¹⁰Jose Ortega Y Gasset, **Man Has No Nature**, <https://antilogicalism.files.wordpress.com/2017/07/man-has-no-nature.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022), s. 1.

kendisini oluşturma uğraşına dayandırmaktadır. Bu iki insan tipi her çağda ve her sosyal sınıfta bulunmaktadır. Ortega bu iki tip insanı şu şekilde ifade eder:

“Şüphede edilmez ki, beşeriyet, en köklü bir şekilde, iki çeşit yaratıktan oluşmuş sınıflara ayrılmıştır:

- 1. güçlük ve görevleri, üst üste yığılarak kendi varlıklarından büyük talepte bulunanlar ve kendilerinden özel hiçbir şey talep etmeyenler,*
- 2. yaşadıkları anı hayat diye kabul edenler, mükemmellik yolunda hiçbir gayret göstermeyen, dalgalar üzerinde sallanıp duran şamandıra misali insanlar”.*¹¹¹

Ortega insanı ve insan yaşamının ikiye ayırdığı bu insan tiplerinden ilki, çağının her döneminde kendisini adayacak bir şeyi olmayan ve hiçbir şekilde sorumluluk üstlenmeyen ve kendisine ait hedeflediği bir amacı olmayan kendi dehlizinde kaybolmuş kitle insanıdır.¹¹² Ortega, ilkel insan olarak gördüğü bu insan tipi hakkında şunları söyler:

*“Kendi benliğini ancak yalnızlık, ancak kopukluk olarak duyumsar, bireysel şeyler ve onlardan kaynaklanan şeyler onda dehşet uyandırır, hem de zayıflık ve yetersizlikle eşanlamlıdır. Sağlık ve güvenilirlik, varlığı her bireyinkinden eski olan, yaşama gözlerini açtığı anda bireyin hazır bulunduğu topluluktur”.*¹¹³

İlkel insan Ortega için, üretmeyen hep bir başkasına muhtaç ve bir başkasının değer yargılarıyla yaşamını devam ettirendir. İlkel insan, çağın ortasında beliren ‘*naturmensch*’ yani tabiat insanıdır. Dünyanın medeniyetini görmeyen ama bu medeniyeti sonuna kadar kullanma hakkını kendisinde görendir. Ortega bu hakiki kitle ya da ilkel insanları medeniyetin asırlık sahnesinden bir anda sahneye fırlanmış gibi zamansız ortaya çıkmalarını tam bir ilkel olarak görmektedir.¹¹⁴ Ortega’nın kitle insanını ilkel görmesi, kitle insanın hem bir nesne gibi dışa bağlı olmasından hem de var olan her şeylerin onlara sunulmuş olduğunu kendilerinde hak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ortega’nın bu kitle insanı bize insanla içli dışlı olan başka bir filozofu, Nietzsche’yi hatırlatmaktadır. Friedrich Nietzsche’nin sürü insanı ile Ortega’nın kitle insanı birbirine yakın insan tipleridir. Nietzsche, sürü insanı ile ilgili olarak şunları ifade eder:

¹¹¹Jose Ortega Y Gasset, **Kütüelerin İsyanı**, Nejat Muallimoğlu (çev.), İstanbul: Erguvan yayınevi, 2016, s. 18.

¹¹²Ayşe Çiğdem Kocaman, “Jose Ortega Y. Gasset’te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi LEE, 2020), s. 5.

¹¹³Jose Ortega Y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2015. s. 72.

¹¹⁴Gasset, **Kütüelerin İsyanı**, s. 84–85.

“Ruhları acımalarında boğulmuştu ve acımadan kabardıkça yüzeye bir büyük delilik çıkıyordu. Sürülerini gayretle ve haykırıyla köprülerin üstünden sürüyorlardı. Sanki geleceğe yalnız bir tek köprü varmış gibi. Gerçekten, bu çobanlar da sürüye dâhildiler. Bu çobanların küçük ruhları ve genişçe akalları vardı; fakat kardeşlerim, en geniş ruhlar bile ne küçük şeylerdi!”¹¹⁵

Nietzsche'nin sürü insanı ile Ortega'nın kitle insanı, her toplumda ve her anda var olma potansiyellerine sahiptirler. Bu insan tipleri, kabiliyetsiz üretkenlikten yoksun ve başkasının güdümündedirler. İşin kötüsü bunun farkında da değillerdir.

Ortega, kitle insanından sonra onun için asıl önemli olan insan tipi seçkin insan tipidir. Seçkin insan, kendisini diğer insanlardan üstün gören huysuz, kibirli veyahut egolu insan tipleri değillerdir. Onlar soylu insan tipleridir. Onlar azınlıklırlar.¹¹⁶ Seçkin insan kendisinin yönetmekten aciz ilkel kitle insanın içinde ve onlara rağmen alan insan tipidir. Seçkin azınlıklar soyudurlar, onların soyluluğu kandan gelmemektedir. Seçkin insan, hem var oluşunun eksik yönlerini tamamlama çabasında uğraş veren hem de üreten insanlardır. Kitle insandan farklı olarak nesnelere veya dışardan yönetilmelerin buyruğu altında değillerdir. Kitle insanı kendisini bir başkasından ayırma bilincine sahip değildir, seçkin insan gibi onu farklı kılan özel bir niteliği bulunmamaktadır.

Ortega, kendinden önceki birçok filozof gibi insan temelli bir felsefe anlayışına sahiptir. O sistemini kurmaya ‘İnsan nedir?’ sorusuyla başlamış ve insanın varoluşuna dair konularda incelemelerde bulunmuştur. O, insanı bir tarih içerisinde yaşamını idame ettirmeye çalışan ve kökten gerçekliğini oluşturmak için sürekli bir uğraş halinde olması gereken bir varlık şeklinde ele almıştır. İnsan yaşamının belirlenmemiş bir dramadan ibaret olduğunu savunan Ortega için, insan varoluşunun bütün çabası kendi senaryosunu yazmasıdır. Ortega insanın kendi senaryosunun yazabilmesinden ve eylemde bulunmasından dolayı insanı diğer şeylerden farklı ayrı bir konuma yerleştirmiştir. Ortega için insan, eylemler dizinin sayesinde geçmişini oluşturan bir varlıktır. Bu da insanı; bir nesneden, bitkiden ve hayvandan farklı yapmaktadır. Bu sayede insanın bir doğası olmadığını, fakat bir tarihi olduğunu bizlere sunmaktadır.

İnsanın doğasının olmamasından dolayı insanı bir bütün olarak incelemek ve açıklamak istersek fiziksel aklın bu konuda bizlere sunduğu inceleme olanakları yetersiz

¹¹⁵Friedrich Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüş**, Korkut Ata (çev.), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2010, s. 75.

¹¹⁶Jose Ortega Y Gasset, **Kütlelerin İsyanı**, Nejat Muallimoğlu (çev.), İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2016, s. 18–19.

kalacaktır. Zira fiziksel akıl doğası bulunan nesnelere üzerinde doğru veriler elde edebilir. İnsan ise, canlı ve tarih içinde ilerleyen ve değişime tabi olan bir varlıktır. Dolayısıyla insanı açıklamak, insana tüm yönleriyle hakim olan ve insan gibi ilerleme kaydeden bir sistem sayesinde ancak mümkündür. Bu sistemde tarihsel akıldır. İnsanın tarihle birlikte var olması insanı, sürekli ilerleyen ve değişen varlık yapmaktadır. Ortega tarih sistemini kurarken, insanı ve yaşadığı dönemi açıklamak için onların yapıp etmelerini göz önünde bulundurmaktadır. Bunun sistemli olması için insanı 'tarihsel kuşak' diye adlandırdığı beş bölümlük bir kuram içinde incelemektedir. İnsan ve insan yaşamına ait görüşleri üzerinde sürekli çalışmalarda bulunan İspanyol düşünür, insanın toplum içindeki konum ve değerleri bakımından iki farklı tipe de ayırmaktadır. Bu tiplerin her dönemde ortaya çıkmaları mümkündür ve her insanın kitle veya seçkin insan olma potansiyeli bulunmaktadır. Ortega'nın insanı ve yaşamını baz alan felsefi antropolojiye yönelmesi, onun İspanyol halkının sorunlarına çözüm üretme çabasından gelmektedir. Çağın aydın zihinlerinden olan Ortega, hayatın ona sunduğu şartlar karşısında dimdik ayakta durmuş ve kendi milleti için kavşak noktasındaki adam olmuştur.

2.4. ÖTEKİ

Ortega'ya göre insan, kendine yabancılaşan ve yığınlar içinde kaybolanın, tekrar kendisini bulma çabasında olandır. Kişi, kendisini ancak öteninin yardımıyla toplum içerisinde bulabilir. Kişi kendisine benzeyenlerin ondan farklı olduğunu gördüğü zaman ancak kendisinin farkına varabilmektedir. Yaşamda bir ötekinin bulunması beni de mümkün kılmaktadır.¹¹⁷ Benin ortaya çıkması için toplumsal bir ortam gerekmektedir. Öyleyse ilk olarak toplum içerisinde beni mümkün kılan ötekinin ne olduğu irdelemek gerekmektedir.

Toplum arasında etkileşimi sağlayan ötekidir. Bireyin varoluş sürecinde ötekinin olması zorunludur. Toplum ve toplum içerisinde uğraş halinde olan bireyin meydana gelmesi için bir ötekine ihtiyaç duyulur. Ortega'ya göre, "İnsan, öteki ile toplumsallık

---

¹¹⁷Nevin Gülten, "Jose Ortega Y. Gasset'te Ben ve Öteki Arasındaki İlişki", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2003), s. 32.

ilişkisi içinde, birisiyle alışveriş halinde, ona karşılık veren olarak ortaya çıkar.”¹¹⁸ Öyleyse ötekinin varlığı, toplumsallık ilişkisi içinde aranmalıdır.

Ortega'nın dünyada var olanları incelemesinin amacı, toplumsal olup olmadığına bakmaktır. Bunun için o, geleneklere göre sırayı bozmayıp cisim, bitki, hayvan ve insan olarak ayrılmış sınıflandırmaya göre gitmektedir. İlk olarak taşı inceleyen Ortega, taşı alıp parçalara ayırdığımız zaman taş, bizim kırma eylemimize karşılık bir tepki vermemektedir. Dolayısıyla Ortega'ya göre, taşla olan eylemimiz tek yönlüdür ve bizim duyumsama anlamında hissettiğimiz gibi bir acı duyduğu söylenemez. Eylem yeteneği bulunmayan taş, mekanik olarak etkilenir. Buradaki eylem bizden taşta geçen tek yönlü ve orada kalan bir eylemdir. Öyleyse bir taş karşısındaki davranışımız tek taraflı olduğundan toplumsal değildir.¹¹⁹ Ötekinin olması için ilk olarak toplumsal olması gerekmektedir. Taşın karşılıklı eylemsel bir alışverişi olmadığından taş bizim için öteki konumunda değildir.

Taştan sonra, sınıflandırmanın ikinci halkasını bitkiler oluşturmaktadır. Bitkiler her ne kadar taş gibi cansız bir konumda olmasa da, bilimsel incelemeler sonucunda bitkinin insan eylemlerine tepkisiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bitki ve taş arasında yapısal bir fark bulunsa da, Ortega için toplumsal düzlemde, bitkinin de taş gibi eylem yeteneği bulunmamaktadır. O halde bitki de bir öteki değildir.¹²⁰ Bitkiden sonra üçüncü inceleme odağı hayvandır. Hayvanların durumu bitki ve taşta göre daha farklıdır. Ortega hayvanın öteki olma durumuna ilişkin *İnsan ve Herkes* adlı eserinde şunları söyler:

*“Bir hayvanla bir şey yapmak istediğimizde, eylem tasarımıımızda, benim o hayvan için var olduğum ve onun benden kendine yönelik bir eylem beklediği, kendini o eyleme hazırladığı, benden beklediği o eyleme karşı tepkisini de hazırladığı inancı etkili olur”.*¹²¹

Dolayısıyla hayvanla olan ilişki taşın veyahut bitkininkinden farklıdır. Kişi hayvana karşı bir eylemde bulunmadan önce hayvanın bir tepki verebileceğinin farkındadır. Bir kediyi okşamak için ona yaklaşırsanız kendisini size sevdirtceğini ya da tırmalayacağını fark edersiniz ve ona göre bir önlem alırsınız. Taş ve bitki için ikili bir çoğulluk söz konusu değilken, hayvanla olan bu durum farklıdır. Hayvan benim için

¹¹⁸Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 110.

¹¹⁹Gasset, **a.g.e.**, s. 93.

¹²⁰Gasset, **a.g.e.**, s. 93.

¹²¹Gasset, **a.g.e.**, s. 93.

vardır ve aynı şekilde ben de hayvan için varımdır. Nasıl ki bir kuşla kedi karşı karşıya gelince kendilerini birbirleri gözünden hayvan olarak görmektedirler. Kişi de bir hayvan karşısında o hayvanın gözünden hayvan olarak gözükmektedir. Hayvanla insan arasında ‘birbirine dönük oluş’ olan bir gerçeklik bulunmaktadır. Bu gerçeklik taşla insan arasında orada bulunma halinden farklıdır.¹²² Hayvanın bu dönük oluş hali onu öteki yapmaz ya da ona toplumsal bir statü getirmez. Hayvan, sadece dar anlamda çevremizde bulunmaktadır, fakat insan eylemlerine karşı bilinçli bir etkileşim veremediği için toplumsal ilişkimizin içinde bulunmamaktadır. Çünkü hayvan ve insan arasındaki ilişkide hayvanın öteki olabilmesi için birbirlerinin varlıklarını zorunlu olarak hesaba katmaları gerekmektedir. Yurtseven’in ifadesiyle, “Aynı zamanda ben’e göre başka benlerin sadece nesne olarak varlığı bulunmayıp, ötekinin varlığı da ben’i bulunan birer ‘özne’ olmaktadır. Bununla birlikte ben’de görüldüğü gibi ötekilerinin’de bir ben’i bulunmaktadır.”¹²³ Öyle ki, toplumsal yapının oluşması için ötenini varlığı istilzam etmektedir. Burada önemli olan ötekinin beni, benim de ötekini fark etmesi ve zorunlu olarak birbirlerini hesaba katmaları gerekliliğidir. Her ikisi de hem kendilerinin hem de karşıdakinin bir özne olduğunun bilmek zorundadırlar. Ötekinin ne olduğu sorusu aşamasında elimizde son olarak hayvandan sonra çözümlenemeyen insan kalmaktadır.

Toplumsal ilişki içerisinde eylemlerimizi hesaba katıp tepki veren insan bulunmaktadır. Bu da bizi öteki insanların varlığına götürmektedir. Önder’in sözleriyle, “Çünkü insanların vereceği tepkiler belli değildir... Fakat her insan yaşamı birbirinden farklı olduğu için bireysel özellikler de farklılık göstermektedir.”¹²⁴ Bu bireysel özellikleri farklı insanların karşılıklı olarak toplum içerisinde öteki insanlara verdiği tepkiler ötekinin varlığını temellendirmektedir. Ortega bunu, “benim yaşam dünyamda ‘öteki insanlar’ dediğim varlıklar nasıl görünüyorlar acaba? Bu soruyu dile getirir getirmez hepimizin değişik bir havaya girdiğimizi fark ediyoruz”¹²⁵ şeklinde ifade etmektedir. Zira insanın dünyada yalnız olmadığı, bir toplumsal yapı içerisinde, ötekinin eylemlerini zorunlu olarak hesaba katması gerektiğinin bilincine vardığında ortaya

---

¹²²Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 94.

¹²³Seda Yurtseven, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan ve Tarih Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 40.

¹²⁴Nilüfer Önder, “Jose Ortega Y. Gasset’de İnsan ve Toplum”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 156.

¹²⁵Gasset, **İnsan ve Herkes**, s. 96.

çıkılmaktadır. Fakat diğer taraftan da ötekinin varlığı beni belirsizlik içine sokmaktadır. Çünkü insanların var olmadığı bir dünya cisim, bitki ve hayvanlardan ibaret olan cennetsi yumuşacık bir yer olacaktır. Cennetsi dünyada belirecek olan ‘öteki insan’ beraberinde tehlike kargaşa ve tedirginlik getirecektir.¹²⁶ Ortega’ya göre aşırı kaygı ve tedirginliğimizin nedeni toplum içerisinde beraber yaşadığımız öteki insanların hakkımızda bir görüş sahibi olabileceklerinden dolayıdır. Fakat ona göre, “doğayla baş başayken kendimizi öylesine rahat ve keyifli duymamızın nedeni, doğanın bizim hakkımızda bir görüşü olmayışıdır.”¹²⁷ Farklı özelliklere sahip insanlar, farklı görüşleri bulunan insanlardır. Farklı görüşler, ötekinin varlık sebebidir.

Kişi öteki olmadığını ve kendi gerçekliğini ancak ötekinin sayesinde bulmaktadır. Öteki denilen, benim ufkumu saran çevrede var olandır. Bu var olan öteki, duyumsanabilir halde, kendisine ait bir bedene sahip ve kendisine özgü bir şekilde bulunmaktadır. Öteki, eylem halinde bulunan ve birtakım nesnelere uğraşan ve davranış halinde bulunandır. Ötekinin varlığı kaygı ve tedirginlik yaratan bir durumdur. Çünkü salt bir şekilde benim karşısında bulunan ötekinin bedensel davranışları görünse de bedeninin ötesinde görülmeyen salt mahremiyeti bulunmaktadır. Salt mahremiyet, kişinin ancak kendi gerçekliğini doğrudan görebileceği bir şeydir.¹²⁸ O şey, ötekine karşı bir tedirginlik ve kaygı yaratmaktadır. Zira ben’in eylemlerinin kontrol mekanizması başkasının görüşü olmaktadır. Seda Yurtseven’in değindiği üzere; ben, kendi varlığının gerçekliğini onaylamak için ötekinin varoluşuna ulaşmak zorundadır. İnsanın ‘ne olup - ne olmadığı’ ötekinin varlığıyla mümkündür. Ben’in kendi var oluşundaki bilincin farkına varması, kendisinin bir başkası olmadığını anlamasından geçmektedir. Ben’in varlığı ötekinin varlığını ve ötekinin kendisinden farklı olduğunu idrak ettiği zaman oluşmaktadır.¹²⁹

Öteki olmanın en temel özelliği toplumsal bir yapıda olmasıdır. Öteki ve ben’in birbirini karşılıklı olarak hesaba katması, birbirlerinin varlığından haberdar olmaları gerekmektedir. Ben, çevresinde bulunan ve hem ona benzeyen hem de ondan farklı olan

---

¹²⁶Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 97.

¹²⁷Gasset, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁸Gasset, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁹Seda Yurtseven, “Jose Ortega Y. Gasset’nin İnsan ve Tarih Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2021), s. 42.

ötekini idrak ettiği an kendisini de idrak etmiş olur, aksi takdirde bir ben'in varlığından söz edilemez.

2.5. ÇEVRE

Kişinin yapıp etiği her eylem çevresiyle ilişkilidir. Ortega bu ilişkiyi, ben kendimle çevremi toplamıyorum (şeylere yeni bakış biçimlerinin olanağı)¹³⁰ sözüyle açıklamaktadır. Ona göre insanın yaşamı çevresiyle şekillenmektedir. Çevreden gelen etkilere verilen tepkiler sayesinde insan varoluş aşamasında kendisini gerçekleştirilmektedir. Çünkü insanın yazgısı tamamlanmış bir biçimde değildir. Bu yazgı, eksik ve bitmeyi bekleyen bir tablo gibidir. İnsanın tam bir varlık olabilmesi ve tablosunun tamamlanabilmesi için çevreye ihtiyaç duymaktadır.

İnsanın oluşumu ve gerçek kimliğini bulma arayışı, ancak insanın etrafını kaplayan ortamı sayesinde mümkün olmaktadır. Çevrenin insan üzerindeki etkisi dıştan içe doğru duygu ve düşüncelere kadar uzanan bir yapı şeklindedir. İnsan kapasitesinin tamamlanması için çevresini kabullenip bir bütün olacak şekilde biçimlendirmeli ve yaşamalıdır. İnsan ancak bir çevre içerisinde var olup yazgısını gerçekleştirebilir ve bir bütün olarak kavranabilir. Başka bir ifadeyle bireyin bütünselliği, kendisi ve çevresinin toplamından oluşmaktadır. Bu noktada yapılması gereken zihinsel eylemlerin zorunlu olarak bir çevre içerisinde hayat bulduğunu kavramaktır. Ortega'nın çevre kavramıyla ilgili Félix Marti-Ibanez, şunları yazmaktadır:

*“Ortega'nın en önemli kavramı insanın çevresi olmadan tam bir varlık olamayacağını ve 'beni çevreleyen gerçek kişiliğimin öteki yarısını oluşturur' görüşüdür. Ortega ben'in çevre biçiminde dış dünyayı içerdiğini kabul etmekte kalmamış fakat bu çevrenin iç dünyayı da kucakladığını benimsemiştir. 'Ben kendim ve çevremi toplamıyorum; çevremi kurtaramazsam kendimi de kurtaramam.' Bu bana şairin sözlerini anımsatıyor: Birlikte kurtulacağız ya da birlikte boğulacağız!”*¹³¹

Ortega, yaşamın olduğu yerde, zorunlu olarak bulunması gereken iki etmeden bahsetmektedir. Bunlar, insan yaşamı ve insanın yaşadığı ortam veya dünyadır. Bu iki etmen birbirinden ayrılamayan ve var olmak için birbirlerine ihtiyaç duyan etmenlerdir. Ortega bu iki etmeni birbirinden ayıran idealist görüşleri eleştirmektedir. Bu eleştiriler özellikle insanı 'res cogitans' şeklinde betimleyen Descartes'a yöneliktir. O,

¹³⁰Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 360.

¹³¹Ibanez, **a.g.e.**, s. 361.

Descartes'ın düşünen ve yer kaplayan ayırımına karşı çıkmaktadır. Ortega'ya göre böyle bir ayırım, yani insanı hem nesne olarak görmek hem de sadece düşünen olarak nitelendirmek; insanı içinde yaşadığı dünyadan ayırmaktadır, dünyanın tek başına var olma gerçekliğini reddetmektir.¹³² Hâlbuki Ortega için dünyanın, yani özelde çevrenin tek başına bir gerçekliği söz konusudur. Başka bir ifadeyle o, insan gibi dünyanın da eş ölçüde bir gerçekliğinin olduğunu ve insanın, çevre denen bu gerçeklik içinde, uğraşlar ve ilişkiler yumağından oluştuğunu savunmaktadır. İnsanın, içinde olmak ve içinde yaşamak zorunda olduğu bu dünya bir pragmata sistemidir. İnsan, bu pragmata sisteminde şeylerle birlikte var olmaktadır. Şeyler benlerin yaşamlarını kolaylaştırmaktadırlar.¹³³ Çevre, pragmata niteliğindeki şeylerden meydana gelmektedir.

Ortega çevreyle ilgili görüşlerini şöyle bir anekdotla ortaya koymaktadır: 'Kavga elması' cennette Havva'nın Âdem'e sunduğu elma; acaba Âdem, Havva'nın ona uzattığı elmanın neresini görmektedir. Ya da Havva uzattığı elmanın ne kadarını görmektedir? Havva'nın ortamda Âdem'e sunduğu açık ve seçik olarak yarım elmadır. Aynı şekilde Âdem'in de ortamda açık ve seçik gördüğü yarım elmadır. Başka bir ifadeyle Havva'nın açısından bakılacak olursa, orda ortada gördüğü şey yarım elmadır, Âdem'in bakış açısından bakıldığında, görülen şey elmanın diğer yarısıdır. Âdem ve Havva aynı elmaya bakıp, elmanın farklı yüzeylerini görmektedirler. Herkes kendi görüş alanına giren yüzeyleri görmektedir. İkisi aynı yüzeyi görmüyor ama birbirinden çok az farkla farklı olan yüzeyi görmektedirler. Öyle ki, elmanın çevresini dolaşıp ya da kendi elinde elmayı çevirerek bütün yüzeylerini görebilirler. Elmanın farklı yüzeylerini birbiri ardınca göz önünde tutmak suretiyle, bu yüzey görünümleri birbiriyle birleştirilebilir. Böylece şeylerin ortamda ben'e nasıl gözüktüğü açıklanabilir.¹³⁴

Ortega, derste anlattığı çevre konusu için öğrencilerine sınıf örneğini vermiştir: Öğrencilerinden, ders bitiminde sınıftan çıktıklarında, o sınıfın dört duvarının dışında daha önce öğrencilerin gördükleri o koridorların, bahçelerin, sokakların ve binaların olmadığını düşünmelerini istemiştir. Sınıfın kapısı bir nevi hiçliğe açılmaktadır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda insanda korku ve şaşkınlık yaratacaktır. Dolayısıyla,

¹³²Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 72.

¹³³Gasset, **a.g.e.**, s. 73.

¹³⁴Gasset, **a.g.e.**, s. 74–75.

sınıf göz önünde görünürken sınıfın dışında kalan dünya da sınıfla beraber düşünülür. Bu durum, hesaba katma olarak nitelendirilir. İnsanlar için hesaba katma artık alışkanlık haline gelmektedir. Alışkanlıklar ben için eylem olmaktadır. ‘Hazır bulunan ve hesaba katılanlar’ kavramlarıyla birlikte eylem de anılmaktadır. O halde, Ortega için eylemsellik ve alışkanlık şöyle açıklanabilir: Önümüzde hazır bulunan şey eylemseldir, onunla bulunan şeylerse alışkanlıktandır.¹³⁵ Dolayısıyla çevre, hazırda bulunanların ve hesaba katılanların birliğinden oluşan bir bütünlüktür. Çevre kavramı Ortega’nın felsefeye kazandırdığı önemli kavramlar arasında yer almaktadır. Bununla ilgili olarak Marti-Ibanez şunları söyler:

*“Julian Marias’ın işaret ettiği gibi ‘çevre’ terimi felsefeye Ortega tarafından sokulmuştur. Çevre biyolojide Geoffroy Hilaire’in ‘ortam’, William James’in ‘koşullar’ ve Edmund Husserl’in ‘Umwelt’i olmaktadır. Daha sonra Jakob von Uexküll tarafından benimsenen terim dünyanın insan merkezli algılanışını değiştirmiş, denizanası ve kaplan, örümcek ve bülbül tarafından ayrı ayrı görülen, yaşanan, hissedilen ayrı ayrı hayvan dünyaları kavramı geliştirmiştir. Bu çok büyük açılımı olan insani ve tarihi bir kavramdır”.*¹³⁶

Ortega, felsefesinde düşüncelerini çevreyle ilişkilendirmektedir. Çevre, insanoğlunun varoluşunun başlangıcından itibaren kendisini içinde bulduğu yerdir. İnsanı, her zaman kendi dışında kalan şeyle ilişkilendiren Ortega için ben ve şeyler birbirini olmadan var olamazlar, onların ortak kesişim noktası çevredir.

2.6. PERSPEKTİF

Ortega’nın felsefesinde yer alan önemli bir kavram, perspektiftir. Ortega, perspektif kavramını bir anda oluşturmuş değildir. Onda perspektif kavramı, doğru kavramının irdelenmesiyle oluşmuştur. Dolayısıyla doğru kavramı, görecelik kavramıyla ilişkili olan ve Ortega’nın perspektifini şekillendiren bir kavramdır. Bu da demek oluyor ki, perspektif konusuna geçmeden önce doğru ve görecelik kavramlarını incelemek gerekmektedir.

Ortega tek bir doğrunun olmadığını, her doğrunun öznenin konumuna göre belirleneceğini ifade etmekte ve öznenin konumuna göre belirlenen doğrulara ‘görece

¹³⁵Jose Ortega Y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2019, s. 75–76.

¹³⁶Félix Marti-Ibanez, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.), Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018, s. 361.

doğrular' demektedir.¹³⁷ Dolayısıyla onun için, özneye bağlı olmayan bir doğrudan söz edilemez. Burada ortaya çıkan şey, özneye göre görecelik durumudur. İki öznenin aynı yere bakması ve farklı noktalar görmesi, iki öznenin yanlış veya karşıt bakması ile alakalı bir durum değildir; aksine iki farklı göz, farklı perspektiflerden baktıkları şeyin bir bütün olarak görülmesini sağlamaktadırlar. Öyle ki iki insanın aynı şeyi farklı açılardan görmesi görecelik olgusundan kaynaklanmaktadır. Ne var ki Ortega'ya göre, hissettikleri duyguların ve yaşadıkları olayların insanlar üzerinde farklı etki bırakması veya onlar üzerinde farklı düşüncelere sebep olması normaldir. Ayrıca bazı şeylerin göreceli olması veya etki ve düşüncenin farklı olması söz konusu olduğu şeyin aslında gerçekte var olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira görecelik, gerçekliğin üzerine kurulu bir bakış açısıdır.¹³⁸ Farklı açılardan olaya şahit olan kişilerin, olay hakkındaki fikirleri farklı olmaktadır. Farklı fikirlerin gerçekliği, tartışma konusu değildir. Çünkü bütün gerçekliklerin sahiciliği eşdeğer bir düzeyde bulunmaktadır. Sadece kişiye göre sıralaması farklılık gösterir. Olayın çevresindeki bireylerin, gerçekliğin algılandığı perspektif bakış açısına göre yakınlık ve uzaklık derecesi bulunmaktadır. Aynı manzaraya farklı açıdan bakan iki insanın, doğal olarak aynı şeyi göremezler. Bu durum Ortega'ya göre, her ikisinin karşısında bulunan "...manzaranın farklı biçimlerde oluştuğu anlamına gelir. Biri için birincil olup bütün ayrıntıları belirginleşmiş bir parça, öteki için sonlarda gelerek karanlık ve silik kalabilir."¹³⁹ Dolayısıyla bakmak ve görmek aynı şey değildir. İnsanların aynı şeye bakması ile gördükleri şeyin farklı olması buldukları konumdan kaynaklanmaktadır. Bu demek değildir ki, görünen şeyler arasında gerçeklik farkı bulunmaktadır. Her kişinin perspektifi farklı olduğu için bir taraf ne kadar gerçekse diğer taraf da o kadar gerçektir. Çünkü perspektif insanda bulunan olgu ve olaylara yönelik bir bakış açısıdır. Bu perspektifle, aynı gerçekliğe bakılmasına rağmen kişi, gerçekliğin kendisine görünen tarafını görebilir. Ortega perspektif konusunu bir anekdot üzerinden şöyle açıklamaktadır:

"Ünlü bir adam can çekişmektedir. Eşi yatağının başucundadır. Bir doktor, ölümüne doğru ilerleyen adamın nabzını saymaktadır. Odanın bir köşesinde iki kişi daha vardır; o yaşlı sahneye görevi gereği tanık olan bir gazeteci ile rastlantının

¹³⁷Jose Ortega Y Gasset, **Çağımızın Meselesi**, Züleyha Yılmaz (çev.), İstanbul: Babil Yayınları, 2021, s. 28.

¹³⁸Nilüfer Önder, "Jose Ortega Y. Gasset'de İnsan ve Toplum", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2010), s. 53.

¹³⁹Gasset, **Çağımızın Meselesi**, s. 86.

*oraya sürüklediği bir ressam. Eş, doktor, gazeteci ve ressam aynı olayı izlemektedirler. Ama o bir tek ve aynı olay -bir insanın can çekişmesi- içlerinden her birine değişik bir görünüm sunar. Ve o görünümün birbirlerinden öylesine ayırıcıdır ki, ortak bir paydaları olduğunu söylemek bile güçtür. Üzüntüden kendinden geçmiş eş ile sahneyi tam bir duyarsızlıkla seyreden ressam arasındaki fark öylesine büyüktür ki, şöyle desek daha yerinde olur: Adamın eşi ile ressam tümüyle farklı iki olayı izlemektedir”.*¹⁴⁰

Eş ile ressamın iki farklı olayı izlemesi, tek ve aynı gerçeğin farklı perspektiften izlenmesinden dolayı, gerçeği birçok farklı gerçeğe bölmektedir. Peki bu gerçekler arasında hangisi sahicedir? Bu soruya vereceğimiz cevap ne olursa olsun tam bir cevap olmayacaktır. Çünkü bütün gerçekler eşdeğerdir ve bir gerçek diğer gerçeğin yerini alamamaktadır.¹⁴¹ Dolayısıyla, sahici gerçeği bulmak mümkün bir durum değildir. Bunun yerine perspektif ayrımına gidilebilir.

Bu olaya şahit olan dört kişinin perspektifini birbirinden net bir şekilde ayırmanın yolu, bakış açılarının boyutunu ölçmektir. Bunun için öncelikle ortak bir payda belirlenmelidir. Can çekişen adamı ortak payda olarak alırsak geriye kalan kişiler paydaya ruhsal uzaklıkta bulunmaktadır. Öyleyse can çekişen ünlü adamın eşi ruhsal uzaklık bakımından en yakın olandır. Bu sebepten dolayı eşinin çektiği acıyı kendisi çekiyormuş gibi hissetmektedir. Eşinin benliğine yaklaşmış ve onunla aynı sahneye karışmış gibidir. Kadın, sahnesinin bir parçası olduğundan dolayı eşinin sahnesini izleyememektedir. Çünkü kadının sahneyi izleyebilmesi için sahneyi nesne olarak görmesi gerekmektedir. Fakat kadın, sahneyle bütünleştiği için sahne nesnellikten çıkmaktadır. Bu durumda kadın perspektifine duygusallık katmaktadır.¹⁴²

Adamın eşinden sonra sıra doktorun ruhsal uzaklığına gelmektedir. Doktor, can çekişen adamın eşine göre biraz geri planda kalmaktadır. Doktor, kadının eşi için duyduğu acıyı hissetmemektedir. Olaya duygusal anlamda pek dahil olmaz. O, görevi dolayısıyla orada bulunmaktadır ve görevinin ona yüklediği sorumluluklar bulunmaktadır. Bu sorumluluklar doktoru ciddi bir biçimde hasta adamla ilgilenmesine zorlamaktadır. Çünkü hasta adamın ölmesi doktorun kariyeri açısından sıkıntı yaratacaktır. Bu da doktorda tedirginliğe yol açacaktır ve böylece doktor, hasta adamın

¹⁴⁰Jose Ortega Y Gasset, **Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 27

¹⁴¹Gasset, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴²Gasset, **a.g.e.**, s. 28.

üzülen eşi kadar olmasa da sahneye dahil olmaktadır. Dolayısıyla doktor, yüreğinden hissetmede, mesleki yanından dolayı hasta adama ruhsal yakınlıkta bulunmaktadır.¹⁴³

Olayı odanın bir köşesinden izleyen gazete muhabirine gelecek olursak, o ortak paydaya bir hayli uzaklaşmış durumdadır. Olaya o kadar uzaklaşmıştır ki can çekişen adamla bir alakası yoktur. Sahneye herhangi bir müdahalesi de bulunmamaktadır. Misal, doktor olaya müdahale etmek zorunda kalırken, muhabir olayı uzaktan gözlemlemekle yetinmektedir. Olay muhabir için, sahneden farklı bir şeydir. Onun için olay, daha sonra gazetede arkadaşlarına anlatacağı bir gösteri gibidir. Muhabir sahnede olup bitene duygularını katmaz, ruhsal açıdan olayın hem uzağında hem de dışındadır. Sahneyi yaşamadığı için sadece seyretmekle yetinmektedir. Gazete muhabiri, bu olayı izlerken kaygı duymaktadır. Olayın onun için haber niteliğinde olması ve okuyucularında ilgi uyandırması gerekmektedir; bu da, hasta adama karşı duygusal yakınlık hissedilmesine yol açacaktır. Demek ki ortak paydaya uzak olan bu kişilerin duygusal yakınlık hissetmesi ruhsal boyutta da bir yakınlık gerçekleştirecektir.¹⁴⁴

Geriye ortak paydaya tamamen uzak tek bir kişi kalmış, o da ressamdır. Olaydan tamamen bağımsız ve salt izleyici konumundadır. Sadece resim çizmek için ışık ve renklerle ilgilenmektedir. Ressam, hasta adama duygusal uzaklıkta en alt derecede bulunmaktadır. Bu örnek bize, insanla gerçek arasında ruhsal bir mesafenin olduğunu göstermektedir. İnsanların olaya yakınlık ve katılım dereceleri eşdeğerlidir ve ortak paydaya olan ruhsal uzaklık ne kadar fazlaysa olaya perspektifimiz de o kadar nesnel olacaktır.¹⁴⁵ Dolayısıyla her bir perspektif gerçeğin resmini oluşturan yapboz parçaları gibidir. Bu parçalar birleşip resmin bütünü oluşturmaktadır. Öyleyse yanlış perspektif yoktur. Ortega'nın da dediği gibi, "Tek yanlış perspektif, biricik olmaya çalışan perspektiftir."¹⁴⁶ Birçok perspektifin aynı çatı altında toplanması mümkündür, fakat bir çatının tek bir perspektiften oluşması mümkün değildir. Ortega'nın ifadesiyle:

"Kozmik gerçek öyle bir şeydir ki, yalnızca belli bir perspektif içerisinde görünebilir. Perspektif, gerçeğin bileşenlerinden biridir. Dokusunu bozan şey

---

¹⁴³Jose Ortega Y Gasset, **Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler**, Neyyire Gül Işık (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 28.

¹⁴⁴Gasset, **a.g.e.**, s. 28–29.

¹⁴⁵Gasset, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁴⁶Jose Ortega Y Gasset, **Çağımızın Meselesi**, Züleyha Yılmaz (çev.), İstanbul: Babil Yayınları, 2021, s. 88.

*olmak şöyle dursun, onu tertip eden şeydir. Bakılan bütün noktalardan hep aynı görünen bir gerçekliğin var olması saçma bir düşüncedir”.*¹⁴⁷

Bu demek oluyor ki her perspektif özgün ve gerçektir. Nihai olarak perspektif, insanın özgünlüğünü ve bireysel farklılığını, doğruyu bozmadan üzerine düşen sorumlulukla gerçeği bulabilme durumudur. Böylelikle her insan, her kuşak ve her çağ, bir bilgi aracı olmaktadır; bütünsel doğrular ancak bununla mümkündür ve her kişi, özü gereği bir bakış açısıdır. Tek tek kişilerin bakış açılarını yan yana koyarak mutlak ve bütüncül bir gerçeklik oluşturulabilir. İnsanların bakış açılarıyla ördüğü bu bütüncül gerçekliğin dışında bir de tek bir bakış açısıyla bütün perspektiflere sahip olan Tanrı'nın gerçekliği bulunmaktadır. Tanrı'nın bakış açısı rasyonalisttir. İnsanın alanı dışında kalan ve bütün doğrulara tek bir bakış açısıyla hâkim olandır. Dini değerlerimizde bize öğretilen 'Tanrı, her yeredir' öğretisi, Tanrı'nın bütün perspektiflere hâkim olmasındandır.¹⁴⁸ Öyleyse şeylerin gerçekliğinin tüm bakış açılarına sahip tek varlık Tanrı'dır. İnsan, sınırlı bir varlıktır ve şeylerin her bir yönünü görmesi, tanınması veya bilmesi mümkün değildir. Onun için her perspektif, tarihi olgu içerisinde insanın anlamlandırma çabasının şeyler üzerindeki yansımasıdır. Zira tarih, insanların yaşamıdır, geçmişidir ve geçmişin rehberliğindeki bakış açısıyla geleceğidir. İnsan, tarihin varoluş koşulu olarak eylemleriyle gerçekliği var eden yaşamın kendisidir.

---

¹⁴⁷Jose Ortega Y Gasset, **Çağımızın Meselesi**, Züleyha Yılmaz (çev.), İstanbul: Babil Yayınları, 2021, s. 86.

¹⁴⁸Gasset, **a.g.e.**, s. 90.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada İspanyol filozof Jose Ortega y Gasset'in felsefi antropolojisinde insan ve tarihsellik konusu incelenmiştir. Ortega'nın felsefi antropolojisi, insan temelli bir oluşuma sahiptir. İnsan, yaşayan bir varlık olarak tarihsel bir çizgi çizmektedir. İnsan uğraş halinde bir varlıktır. Onu diğer şeylerden ayıran özelliği eylemde bulunmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın varoluşu tamamlanmamış bir senaryo gibidir. Her insan yaptığı eylemlerle kendi senaryosunu çizmektedir. Kökten bir gerçeklik içerisinde insanın var olması için yaşamında önüne sayısız seçenekler sunulmuştur. Bu seçenekler arasında seçim yapması insanı zorunlu bir özgürlüğe yöneltmektedir.

Toplum içerisinde yaşayan insanın kökten bir gerçekliği bulunmaktadır. Bu kökten gerçeklik her insana farklı perspektif açısı kazandırmaktadır. İki insanın ortada duran aynı şeye bakması, fakat aynı şeye ait farklı yüzeyler görmesi, her bireyin sahip olduğu perspektiften kaynaklıdır. Bu iki görünüş gerçeklik bakımından aynıdır.

İnsan varoluş yapısı gereği diğer şeylerden farklı olarak hem düşünme hem de eylemde bulunma yetisine sahiptir. Toplumsal bir yapı içinde var olması gereken insan, varoluşunu tamamlama çabasında toplum içinde tek taraflı olmayan eylemlerde bulunmak zorundadır. İnsanların bir arada yaşamlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan eylemsel alışverişleri sayesinde tarihsel bir birikim oluşmaktadır. Bu birikim insanı diğer nesnelere ayıran bir özellik olup, onu tarih sahibi yapmaktadır. Tarihi bulunan insanı incelemek için, nesnelere doğasını açıklamakta kullanılan fiziksel akıl, insanı açıklamakta kullanmak yetersiz kalacaktır. Fiziksel akıl; insan sorunlarını ele alırken yöntem konusunda eksiktir ve kapsamlı bir sonuç oluşturamamaktadır. Doğa bilimlerini bu konu çerçevesinde eleştiren Ortega, insanı diğer şeylerden ayıran noktaya dikkat çekmektedir. Bir doğaya sahip olamayan insanın ancak bir tarihi olabilmektedir ve yaşamsal aklın sistematik tarih bağlamında insanı ele alması, onun canlı, eyleyen ve tarihsel olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ata, Bahri, (ed.). **Avrupa'nın Öğretmeni Jose Ortega Y Gasset: Peyzaj Pedagojisi'nde Geleceğin Eğitime**, Ankara: Pegem Yayınları, 2020.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Cihan, Mustafa, **Jose Ortega Y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi**, Konya: Çizgi Yayınları, 2010.
- Özlem Kaya Duva, "Kant'ın Felsefi Antropolojisi ve Çağdaş Felsefeye Etkileri", (**Yayımlanmamış Doktora Tezi**), Ege Üniversitesi SBE, 2010.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Historical Reason**, Philip W. Silver (çev.). New York: Norton, 1984.
- Gasset, Jose Ortega Y, **History As a System**, Helene Weyl (çev.). New York, W. W. Norton Company Inc, 1940.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Kitlelerin Ayaklanması**, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Kültür Yayınları, 2010.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Kütlelerin İsyanı**, Nejat Muallimoğlu (çev.). İstanbul: Erguvan Yayınevi, 2016.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Sistem Olarak Tarih**, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Kültür Yayınları, 2015.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Tarihsel Bunalm ve İnsan**, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Gasset, Jose Ortega Y, **İnsan ve Herkes**, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Avcılık Üstüne**, Derin Türkömer (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Man Has No Nature**, <https://antilogicalism.files.wordpress.com/2017/07/man-has-no-nature.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.09.2022).
- Gasset, Jose Ortega Y, **Sevgi Üstüne**, Yurdanur Salman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

- Gasset, Jose Ortega Y, **Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler**, Neyyire Gül Işık (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Çağımızın Meselesi**, Züleyha Yılmaz (çev.). İstanbul: Babil Yayınları, 2021.
- Gasset, Jose Ortega Y, **Felsefenin Kökeni ve Geleceği**, Soykan Özyurt (çev.). İstanbul: Babil Yayınları, 2022.
- Gasset, Jose Ortega Y, **What is Philosophy**, Mildred Adams (çev.). New York: W. W. Norton Company, 1964.
- González, Pedro Blas, “Ortega y Gasset’s Philosophy of History”, **Disputatio**, 2018, Cilt 7, Sayı 8, 1–11.
- González Pedro Blas, “Ortega y Gasset’s Philosophy of Existence in The Modern Theme”, **Disputatio**, 2020, Cilt 9, Sayı 15, 199–208.
- Gülten, Nevin, Jose Ortega Y. Gasset’te Ben ve Öteki Arasındaki İlişki, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Gazi Üniversitesi SBE, 2003.
- Haviland, William A., vd. **Kültürel Antropoloji**, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008
- Ibanez, Félix Marti, **Felsefe Öyküleri**, Hamide Koyukan (çev.). Ankara: İmge Kitapevi Yayını, 2018.
- İspir, Naci ve Gülhanım, Küçükalkan, ““Ben” ve “Öteki” İlişkisinde İnsan ve Diğerleri”, **Atatürk İletişim Dergisi**, Sayı 5, 2013, 1–10.
- Kanımdan, Gamze, “Jose Ortega Y. Gasset’de Tarih Görüşünün Analizi”, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi SBE, 2002.
- Kocaman, Ayşe Çiğdem, “Jose Ortega Y. Gasset’te İnsan, Değer ve Kültür Bağlamında Kitleleşme Sorunu”, **(Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Maltepe Üniversitesi LEE, 2020.
- Karaca, M. Semih, “Ortega y Gasset’ Düşüncesinde Üniversite Sorunu ve Kültür Eğitimi”, **International Journal of Humanities and Education**, Cilt 2, Sayı 1, 2016, 154–176.

- Kavlak, Ahmet, “Jose Ortega Y. Gasset’in İnsan Felsefesi”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi SBE, 1998.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, **İnsan Felsefesi**, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Naçak, İbrahim, “Yaşamdan Düşünceye, Düşünceden İdeale Bir Arayış: Ortega y Gasset”, **Temaşa Felsefe Dergisi**, Sayı 15, 2021, 67–85.
- Nietzsche, Friedrich, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, Korkut Ata (çev.). İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.
- Önder, Nilüfer, “Jose Ortega Y. Gasset’de İnsan ve Toplum”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi SBE, 2010.
- Trombley, Stephen, **Modern Dünyaya Yön Veren 50 Düşünür**, Gonca Gülbey (çev.). İstanbul: Kolektif Kitap, 2013.
- Turetzky, Philip, **What is Philosophy?** By José Ortega Y Gasset https://www.academia.edu/4009888/Outline_of_Ortega_Y_Gasset_What_is_Philosophy, (Erişim Tarihi: 03.06.2022).
- Ülken, Hilmi Ziya, **Felsefeye Giriş 2**, İstanbul: Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 2008.
- Yurtseven, Seda, “Jose Ortega Y. Gasset’nin İnsan ve Tarih Anlayışı”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Gazi Üniversitesi SBE, 2021.